

HAYSIYETİN EKONOMİSİ: HETEROBİLİM OKULU'NDAN TÜRKİYE EKONOMİSİNE HETERODOKS NEŞTER

İmdat Demir — Filozof Kirpi

ÖZET

Yüklenen metin, Heterobilim Okulu'nun Heterodoks İktisat yaklaşımını Türkiye'nin ekonomik krizlerine karşı insan merkezli, haysiyet temelli ve sonuç odaklı bir onarım programı olarak kurar. Ekonomi burada yalnız faiz, kur, enflasyon, büyüme ve bütçe dengesiyle açıklanan teknik bir alan değildir; çocuğun beslenme çantasında, işçinin avucunda, emeklinin pazar filesinde, çiftçinin toprağında, gencin gelecek duygusunda ve toplumun kırılmış haysiyetinde sınıyan canlı bir toplumsal metabolizmadır. Metin, önce ekonominin ontolojik zeminini tartışır ve insanı tüketici, borçlu, müşteri ya da işgücü olarak daraltan anlayışa itiraz eder. Praksiyomik ilke, ekonomik modelleri niyetleriyle değil, halkın hayatında ürettikleri sonuçlarla değerlendirir; büyüme kimin sofrasına geçiyor, vergi yükü kimin sırtına biniyor, kamu harcaması kimin hayatını güçlendiriyor soruları merkeze alınır. Haysiyet ekonomisi, çalışan yoksulluğunu ahlâkî bir skandal olarak görür ve emeğin yalnız maliyet değil, insan ömrü olduğunu vurgular. Bereket ekonomisi, büyümeyi kutsallaştırmaz; kaynakların topluma yayılmasını, israfın önlenmesini, üretimin, tarımın, yerelin ve kamu malının korunmasını savunur. Rahmet ilkesi, ekonominin en kırılğan olanı ezmeden kurulmasını ister; çocuk, yaşlı, engelli, işsiz, kiracı, çiftçi ve küçük üretici ekonomik politikanın merkezine yerleştirilir. Üretim odaklı heterodoksi, ranttan, betondan, sıcak paradan ve ithalat kolaylığından üretken topluma geçiş çağrısı yapar. Vergi adaleti bölümü, dolaylı vergi yükünü azaltmayı, servet, rant ve yüksek kazancı daha hakkaniyetli vergilendirmeyi önerir. Kamusal etik ve liyakat, ekonomik istikrarın kurumsal sinir sistemi olarak değerlendirilir. Bölüşüm adaleti, millî gelir halka yansımıyorsa büyümenin propaganda olduğunu söyler. Son bölüm ise dayanıklı toplum ekonomisini savunur: krizlere, afetlere, gıda ve enerji şoklarına karşı halkın sabrını değil, kurumların hazırlığını merkeze alan haysiyetli bir ekonomi.

SUMMARY

The uploaded text presents the Heterobilim Okulu's Heterodox Economics approach as a human-centered, dignity-based, and outcome-oriented recovery program for Turkey's economic crises. Economy is not treated merely as a technical field defined by interest rates, exchange rates, inflation, growth, and budget balances; it is understood as a living social metabolism tested in the child's lunchbox, the worker's palm, the pensioner's market bag, the farmer's soil, the young person's sense of future, and society's wounded dignity. The text first discusses the ontological ground of economics and rejects any model that reduces human beings to consumers, debtors, customers, or labor units. The praxiomic principle evaluates economic models not by their intentions but by their real consequences in people's lives; whose table growth reaches, whose shoulders carry the tax burden, and whose life public spending strengthens become central questions. The dignity economy sees working poverty as a moral scandal and emphasizes that labor is not merely a cost but human lifetime. The economy of abundance refuses to sanctify growth; it defends the social circulation of resources, the prevention of waste, and the protection of production, agriculture, local economies, and public goods. The principle of mercy demands an economy that does not crush the most vulnerable; children, the elderly, disabled people, the unemployed, tenants, farmers, and small producers are placed at the center of economic

policy. Production-oriented heterodoxy calls for a transition from rent, concrete, hot money, and import dependency toward a productive society. The section on tax justice proposes reducing the burden of indirect taxes and taxing wealth, rent, and high income more fairly. Public ethics and merit are defined as the institutional nervous system of economic stability. Distributive justice argues that if national income does not reach the people, growth becomes propaganda. The final section defends a resilient society economy: a dignified model that prioritizes institutional preparedness, not the endless patience of the people, against crises, disasters, food shocks, and energy shocks.

1. EKONOMİNİN ONTOLOJİK ZEMİNİ: EKONOMİ RAKAM DEĞİL, HAYAT ÜRETİR YA DA HAYATI EZER

Ekonomi, çoğu zaman bilerek soğutulmuş bir dille anlatılır. Faiz, kur, enflasyon, büyüme, cari açık, bütçe dengesi, rezerv, kredi hacmi, verimlilik, risk primi... Bütün bu kavramlar elbette önemlidir, fakat bu kelimelerin arkasında insanın sabah kahvaltısı, çocuğun okul çantası, annenin pazar filesi, babanın ay sonu sessizliği, emeklinin ilaç kutusu, işçinin yorgun bedeni, çiftçinin kuruyan toprağı, gencin ertelenmiş geleceğı vardır. Heterobilim Okulu'nun Heterodoks İktisat yaklaşımı tam da buradan başlar: Ekonomi yalnızca rakamların yönetimi değildir, hayatın nasıl dağıtıldığını, kimin nefes alabildiğini, kimin sürekli eksildiğini, kimin emeğinin görünmez kılındığını gösteren büyük bir toplumsal metabolizmadır.

Bu yüzden ekonomi önce ontolojik bir sorudur. Bir ekonomik düzen nasıl bir insan tasavvuruna dayanıyor? İnsanı yalnız tüketici, işgücü, vergi mükellefi, müşteri, borçlu, seçmen, kredi skoru, performans birimi veya piyasa aktörü olarak mı görüyor? Yoksa insanı haysiyet sahibi, kırılgan, ilişkisel, aile kuran, yaşlanan, korkan, umut eden, çocuk büyüten, toprağı, şehre, hafızaya, emeğe ve adalete bağılı bir varlık olarak mı kabul ediyor? Ekonominin ontolojik zemini dediğimiz şey budur. Bir düzen insanı ne olarak tanımlıyorsa, politikalarını da ona göre kurar. İnsanı yalnız maliyet kalemi gören düzen, ücretleri bastırır. İnsanı yalnız tüketici gören düzen, borcu özgürlük gibi pazarlar. İnsanı yalnız istatistik gören düzen, yoksulluğı grafikle sakinleştirir. İnsanı haysiyet sahibi varlık olarak gören düzen ise önce şunu sorar: Bu ekonomi, insanın başını dik tutmasına imkân veriyor mu?

Türkiye'nin ekonomik sorunlarına Heterobilim Okulu açısından bakarken ilk reddedilmesi gereken şey, ekonominin teknik uzmanlara bırakılmış steril bir hesap alanı olduğu yanılığsıdır. Elbette teknik bilgi gerekir, para politikası gerekir, maliye disiplini gerekir, üretim planlaması gerekir, hukuk güvenliği gerekir. Fakat teknik akıl, insanî amaçtan koparsa soğuk bir muhasebe memuruna dönüşür. Ekonominin amacı yalnız fiyat istikrarı değil, hayat istikrarıdır. Yalnız büyüme değil, adil büyümedir. Yalnız yatırım değil, toplumsal yararı olan yatırımdır. Yalnız ihracat değil, emeği ezmeyen, doğayı talan etmeyen, kamu kaynaklarını çürütmeyen üretilerdir. Yalnız verimlilik değil, insanı posaya çevirmeyen verimliliklerdir.

Heterodoks iktisat burada dar anlamda "ana akım dışı politika" demek değildir. Bizim kuracağımız heterodoksi, eski ezberleri tersine çevirip yeni ezberler üretmek de değildir. Faiz karşıtlığını tek başına kurtuluş reçetesi sanan kaba bir romantizm değildir. Piyasa düşmanlığına sıkışmış slogan ekonomisi hiç değildir. Heterobilim Okulu'nun Heterodoks İktisat yaklaşımı, ekonomiyi hayatın bütünlüğü içinde okuyan, üretimi, bölüşümü, ahlâkı, kamu yönetimini, hukuku, pedagojiyi, şehirleri, tarımı, aileyi ve gelecek duygusunu birlikte düşünen bir onarım programıdır. Çünkü Türkiye'de ekonomi yalnız Merkez Bankası'nın, Hazine'nin veya piyasa aktörlerinin meselesi değildir; mahalle bakkalının, işsiz gencin, kiracı ailenin, tarladaki çiftçinin, atama bekleyen öğretmenin, emekli kadının, sanayicinin, esnafın ve çocukların meselesidir.

Bu yaklaşımın temel ölçüsü şudur: Bir ekonomik model kâğıt üzerinde ne kadar parlak görünürse görünsün, halkın hayatında neye dönüşüyor? Büyüme varsa, bu büyüme kimin sofrasına değişiyor? İhracat artıyorsa, işçinin ücreti ve çalışma şartı iyileşiyor mu? Enflasyon düşüyorsa, halk bunu pazarda, kirada, faturada, okul masrafında hissediyor mu? Kamu harcaması yapıyorsa, bu kaynak halkın ihtiyacına mı gidiyor, yoksa gösteriş, ihale ve sadakat ağlarında mı buharlaşıyor? Kredi genişliyorsa, üretime mi akıyor, yoksa borçla tüketimi şişirip geleceği bugünden ipotek altına mı alıyor? Praksiyomik iktisat burada konuşur: Niyet değil sonuç, slogan değil etki, vaat değil bedel. Ekonomide hakikat, açıklama metinlerinde değil, mutfaktaki tencerede sinanır.

Türkiye'nin ekonomik çıkmazının derininde uzun süredir yanlış kurulmuş bir hayat modeli vardır. Üretim yerine tüketimin, emek yerine rantın, liyakat yerine yakınlığın, tarım yerine ithalat kolaycılığının, sanayi derinliği yerine montaj ve ara malı bağımlılığının, kamu yararı yerine proje gösterisinin, vergi adaleti yerine dolaylı vergi yükünün, hukuk güvenliği yerine keyfi öngörülemezliğin öne çıktığı bir model. Bu model zaman zaman büyüme üretebilir, hatta kısa süreli refah hissi de verebilir. Fakat kökü zayıftır. Kur şokunda sarsılır, enflasyonda halkın cebini yakar, kriz anında yoksulu daha yoksul, zengini daha korunaklı hâle getirir. Çünkü bu model hayatı güçlendirmekten çok, kırılabilirliği erteler.

Heterobilim Okulu'nun iktisadî ontolojisi, ekonomiyi "cem" üzerinden düşünür. Toplum yalnız nüfus değildir, yalnız tüketici toplamı değildir, yalnız işgücü piyasası değildir. Toplum, birbirine görünmez bağlarla bağlı bir ortak kader alanıdır. Bir çocuğun kötü beslenmesi yalnız ailesinin sorunu değildir, geleceğin zihinsel kapasitesine vurulmuş darbedir. Bir çiftçinin üretimden kopması yalnız köyün sorunu değildir, gıda egemenliğinin çöküşüdür. Bir gencin liyakate inancını kaybetmesi yalnız bireysel umutsuzluk değildir, kamusal aklın geleceğini kemiren zehirdir. Bir emekçinin çalıştığı hâlde yoksul kalması yalnız ücret meselesi değildir, toplum sözleşmesinin ahlâkî iflasıdır. Ekonomi burada herkesin birbirine bağlandığı büyük sinaptik ağdır. Bir yerdeki adaletsizlik, başka yerde toplumsal felç üretir.

Bu nedenle Türkiye için heterodoks iktisat yazısı, yalnız "şunu yapalım, bunu indirelim, bunu artıralım" türü politika listesi olmamalıdır. Önce iktisadî aklın insan anlayışını değiştirmelidir. Ekonomi, halkı sabra çağırırken imtiyaz sahiplerini koruyan bir tahammül rejimi olmaktan çıkmalıdır. Kamu bütçesi, yandaş çevrelerin sofrası değil, halkın haysiyet defteri olarak görülmelidir. Vergi sistemi, yoksulun ekmeğinden sessizce pay alan dolaylı yük makinesi olmamalıdır. Üretim politikası, betona, ranta ve ithalata yaslanan kırılabilir büyüme yerine, tarımı, sanayiye, teknolojiye, kooperatiflere, yerel üretimi ve genç emeğini güçlendirmelidir. Para politikası, yalnız piyasa sinyallerini değil, toplumun güven duygusunu da hesaba katmalıdır. Çünkü güven yoksa ekonomi yalnız sayılarla değil, davranışlarla da bozulur.

Burada "haysiyet ekonomisi" kavramı merkezîdir. Haysiyet ekonomisi, herkesin zengin olacağı masalını anlatmaz. Daha ciddi bir şey söyler: Hiç kimse çalıştığı hâlde açlık, barınma korkusu, sağlık kaygısı, eğitim yoksunluğu ve gelecek karanlığı içinde yaşamamalıdır. Emek, insanın yalnız geçim aracı değil, toplumsal varlık biçimidir. Emeği değersizleştiren ekonomi, insanı değersizleştirir. Çiftçinin ürününü, işçinin saatini, öğretmenin emeğini, hemşirenin nöbetini, küçük esnafın direncini, annenin bakım yükünü ve gencin öğrenme arzusunu korumayan bir ekonomi, ne kadar büyürse büyüsün etik bakımdan küçülür.

Sonuç olarak Heterobilim Okulu'nun Heterodoks İktisat yaklaşımı, Türkiye'nin ekonomik sorunlarına teknik reçete yazmadan önce büyük soruyu sorar: Bu ekonomi hangi hayatı mümkün kılıyor? Eğer mümkün kıldığı hayat borç, kaygı, geçim sıkıntısı, güvencesizlik, liyakatsizlik, yoksulluk, israf ve haysiyet kaybı ise, mesele yalnız politika hatası değildir; ontolojik sapmadır. Ekonomi insan için kurulmamış, insan ekonomi için terbiye edilmiş demektir. Bizim itirazımız tam burayadır. Ekonomi, insanı hizaya sokan soğuk bir makine değil, hayatı güçlendiren adil bir düzen olmalıdır.

Filozof Kirpi: "Ekonomi rakamların sarayında değil, çocuğun beslenme çantasında, işçinin avucunda, emeklinin pazar filesinde ve toplumun kırılmış haysiyetinde sınıdır."

2. PRAKSİYOMİK İLKE: BİR EKONOMİK MODELİN DEĞERİ NİYETİNDE DEĞİL, SONUCUNDADIR

Heterobilim Okulu'nun Heterodoks İktisat yaklaşımında en temel ölçü şudur: Bir ekonomik model ne söylediğiyle değil, hayatta ne ürettiğiyle değerlendirilir. Çünkü ekonomi alanında iyi niyet, güzel slogan, parlak reform cümlesi, kalkınma vaadi, büyüme anlatısı, millî hamle retorik, istikrar sözü, fedakârlık çağırısı ve sabır telkini bol bulunur. Fakat halkın mutfağında tencere küçülüyorsa, işçinin ücreti ayın ortasında eriyorsa, emeklinin pazar filesi hafifliyorsa, gençler gelecek kurma inancını kaybediyorsa, çiftçi toprağından kopuyorsa, küçük esnaf borçla ayakta duruyorsa, kiracı aile ev sahibinin iki dudağı arasında yaşıyorsa, o modelin niyeti ne olursa olsun sonucu kötüdür. Praksiyomik iktisat tam burada devreye girer: Ekonomiyi niyet beyanlarından, ideolojik süslerden ve teknik makyajlardan arındırır, sonuçlara bakar.

Praksiyomik ilke, ekonomi politikalarının ahlâkî muhasebesidir. Bir karar alındığında yalnız "amaç neydi?" diye sormaz; "bedeli kim ödedi?" diye sorar. Faiz kararı alındıysa bunun banka kârlarına, üretici maliyetlerine, işçinin alım gücüne, kiracı aileye, küçük işletmeye, döviz borcu taşıyan firmaya, tarımsal üretime ve kamu bütçesine etkisini birlikte izler. Vergi düzenlemesi yapıldıysa yalnız bütçeye gelir sağladı mı diye bakmaz; yükün kimin sırtına bindiğini sorar. Dolaylı vergiler yoluyla yoksulun ekmeğinden, sütünden, ulaşımından, elektrikliğinden ve doğalgazından sessizce pay alınıyorsa, bu teknik başarı değil, sınıfsal yük aktarımıdır. Ekonomi dili bunu "gelir artırıcı tedbir" diye anlatabilir; halk bunu pazarda, faturada ve çocuk masrafında hisseder.

Türkiye'de ekonomi tartışmalarının büyük zaaflarından biri, sonuçları sınıfsal ve toplumsal düzeyde okumamak, her şeyi ortalama göstergelere sıkıştırmaktır. Ortalama büyüme, ortalama gelir, ortalama enflasyon, ortalama ücret, ortalama tüketim... Ortalama bazen hakikatin üstüne serilmiş temiz bir örtüdür. Çünkü ortalama yükselirken bazıları daha da yoksullaşabilir. Büyüme olurken gelir belirli kesimlerde toplanabilir. Enflasyon düşerken temel ihtiyaç fiyatları halk için hâlâ yakıcı kalabilir. İhracat artarken işçinin ücreti reel olarak eriyebilir. Bütçe dengesi sağlanırken kamusal hizmetler zayıflayabilir. Praksiyomik iktisat ortalamaya değil, dağılıma bakar. Çünkü adalet ortalamada değil, hayatın hangi kesime nasıl değdiğinde anlaşılır.

Bir ekonomik modelin sonucunu ölçerken ilk bakılması gereken yer halkın sofrasıdır. Sofra, ekonominin en dürüst göstergesidir. Bir aile et, süt, yumurta, sebze, meyve, ekmek, temizlik malzemesi, kira, fatura ve okul gideri arasında sürekli seçim yapmak zorunda kalıyorsa, makroekonomik istikrar cümleleri ona masal gibi gelir. Ekonomik programlar çoğu zaman büyük tablolarla anlatılır; fakat halk hayatı tablo olarak yaşamaz. İnsan market rafında yaşar, kira sözleşmesinde yaşar, çocuğunun okul servisi parasında yaşar, hastane randevusunda yaşar, kredi kartı ekstresinde yaşar. Bir model bu gündelik hayatı iyileştirmiyorsa, başarılı değildir. İster adına reform densin, ister dönüşüm, ister rasyonelleşme, ister yeni ekonomi programı; sonuç değişmiyorsa kelime değişmiş, kader değişmemiştir.

İkinci bakılacak yer emektir. Bir ekonomi, çalışan insanı yoksulluktan çıkaramıyorsa ciddi bir ahlâkî sorun üretir. Çalışan yoksulluğu, yalnız ücret meselesi değildir; toplum sözleşmesinin çatlamasıdır. İnsan çalışıyor, yoruluyor, zamanını veriyor, bedenini tüketiyor, ailesinden, uykusundan, ömründen eksiltiyor ama buna rağmen geçinemiyorsa, ekonomi insanı korumuyor demektir. Böyle bir düzende emek, haysiyet kaynağı olmaktan çıkar, hayatta kalma zorunluluğuna dönüşür. Praksiyomik ilke burada şunu sorar: Bu model üretimi

arttırırken emekçinin hayatını da büyütüyor mu, yoksa emeği ucuzlatıp sermayeyi rahatlatan bir düzen mi kuruyor? Eğer büyüme emekçiye yalnız daha fazla yorgunluk olarak dönüyorsa, bu büyüme toplumsal olarak hastalıklıdır.

Üçüncü bakılacak yer gençlerin gelecek duygusudur. Gençler bir ekonominin en hassas sinir uçlarıdır. Eğer gençler eğitimlerinin, emeklerinin, yeteneklerinin, disiplinlerinin ve ahlâklı çalışmanın karşılık bulacağına inanmıyorsa, ekonomi yalnız bugünü değil, geleceği de kaybediyor demektir. Liyakat inancı çöken genç, ülkesine değil, bağlantı ağlarına bakmaya başlar. Kendi emeğine değil, torpile inanmaya başlar. Bu, ekonomik krizden daha derin bir şeydir; kamusal ruhun çürümesidir. Praksiyomik iktisat gençlerin psikolojisini de ekonomik gösterge sayar. Çünkü umut yoksa yatırım da, üretim de, eğitim de, yurttaşlık da eksilir. Gençlerin bavul hazırladığı bir ülkede büyüme rakamları tek başına zafer ilan edemez.

Dördüncü bakılacak yer kamu kaynaklarının sonucudur. Kamu harcaması yalnızca bütçe kalemi değildir; halktan toplanan vergilerin hayata geri dönüş biçimidir. Bir yol yapıldıysa kimin hayatını kolaylaştırdı? Bir hastane açıldıysa gerçekten sağlık hizmetine erişimi artırdı mı? Bir okul inşa edildiysenitelikli eğitim sağladı mı? Bir teşvik verildiyse üretimi mi büyüttü, yoksa belirli çevrelere kaynak aktarımı mı oldu? Bir ihale yapıldıysa kamu yararı mı üretildi, yoksa maliyetler şişip toplumun sırtına mı bindi? Praksiyomik ilke kamu bütçesini ahlâkî bir metin gibi okur. Çünkü bütçe, devletin neye değer verdiğini saklamaz. Kimin için harcadığına bakarsanız, devletin gerçek yüzünü görürsünüz.

Beşinci bakılacak yer kırılğan kesimlerdir. Bir ekonomik model çocukları, yaşlıları, engellileri, işsizleri, küçük üreticileri, çiftçileri, dar gelirlir kiracıları, tek maaşlı aileleri ve afet bölgelerinde yaşayan insanları koruyamıyorsa eksiktir. Heterobilim Okulu açısından ekonomi en güçlülerin daha hızlı koşmasını sağlayan bir pist değil, en kırılğanların ezilmesini önleyen bir düzen olmalıdır. Bir programın başarısı yalnız şirket bilançolarında değil, çocuğun beslenmesinde, yaşlının ilacında, çiftçinin tohumunda, kiracının güvenliğinde, işsizden yeniden hayata tutunma imkânında ölçülür. Rahmet ilkesi burada iktisada girer: Gücsüzü ezmeyen, kırılğanı koruyan, insanı kaderine terk etmeyen ekonomi.

Praksiyomik ilke, ekonomi yönetiminde hesap verebilirliği de zorunlu kılar. Çünkü sonuçlara bakmak, sorumluluğu da görünür kılar. Yanlış politika halkın cebini yakmışsa, bu yalnız “küresel koşullar” veya “geçici dalgalanma” diye geçiştirilemez. Kur şoku, enflasyon, yanlış kredi genişlemesi, kamu israfı, tarımın ihmal edilmesi, hukuk güveninin bozulması, liyakatsiz atamalar, öngörülemez kararlar, hepsi sonuç üretir. Bu sonuçların bedelini çoğu zaman karar alıcılar değil, halk öder. Heterobilim Okulu burada serttir: Bedeli halka ödetilen hata, yalnız teknik hata değildir; ahlâkî sorumluluk doğurur. Ekonomide sorumluluk üstlenmeyen yönetim, kendi yanlışını toplumun sabrına fatura eder.

Bu yaklaşım, ekonomik programları daha gerçekçi ve daha insanî kılar. Çünkü niyetlerle değil sonuçlarla konuşmak, romantik ekonomi dilini dağıtır. “Üretimi destekleyeceğiz” deniyorsa, üretici gerçekten güçleniyor mu? “Enflasyon düşecek” deniyorsa, halkın temel ihtiyaç fiyatları düşüyor mu? “İstihdam artacak” deniyorsa, işler güvenceli ve haysiyetli mi? “Sosyal destek verilecek” deniyorsa, insanı lütuf bekleyen yoksula mı çeviriyor, yoksa hayata katılımını mı güçlendiriyor? “Yatırım yapılacak” deniyorsa, bu yatırım toplumun uzun vadeli kapasitesini mi artırıyor, yoksa kısa vadeli gösteri mi üretiyor? Praksiyomik ilke her vaadin yakasına yapışır ve sorar: Hayatta karşılığın ne?

Sonuç olarak Heterobilim Okulu'nun Heterodoks İktisat yaklaşımında ekonomi, niyetlerin değil sonuçların mahkemesinde yarglanır. Bir modelin dili ne kadar parlak olursa olsun, halkın haysiyetini büyütmiyorsa kusurludur. Sofrayı küçültüyor, emeği değersizleştiriyor, gençlerin umudunu kırıyor, kamu kaynaklarını adaletsiz dağıtıyor, kırılğanları korumuyor, hayatı sürekli borç, korku ve güvencesizlik içinde tutuyorsa, o

model başarısızdır. Ekonominin hakikati, raporların parlak cümlelerinde değil, toplumun gündelik nefesinde ortaya çıkar.

Filozof Kirpi: "Ekonomide niyet nutuktur, sonuç hakikattir; tencere boşsa, emek yorgunsa, genç umutsuzsa model değil, insan eziliyordur."

3. HAYSİYET EKONOMİSİ: ÇALIŞAN YOKSULLUĞUNU BİTİRMEK

Heterobilim Okulu'nun Heterodoks İktisat yaklaşımında haysiyet ekonomisi, bütün teknik tartışmaların içinden geçmesi gereken ana eşiktir. Çünkü ekonomi, en sonunda insanın başını dik tutup tutamadığı yerde sınıranır. Bir insan çalışıyor, yoruluyor, ömründen saatler veriyor, bedenini aşındırıyor, ailesinden çalınmış zamanla eve dönüyor, fakat buna rağmen ay sonunu getiremiyor, kirasını düşünürken uykusu kaçıyor, çocuğunun okul masrafını borçla karşılıyor, pazarda meyvenin önünden geçerken fiyatına bakıp sessizce uzaklaşıyorsa, orada yalnız ücret sorunu yoktur; orada haysiyet kırılması vardır. Çalışan yoksulluğu, modern ekonominin en çıplak ahlâkî skandalıdır. Çünkü insana "çalışırsan kurtulursun" diyen düzen, çalışan insanı yoksulluktan çıkaramıyorsa kendi vaadini yemiş demektir.

Haysiyet ekonomisi, emeği yalnız maliyet kalemi olarak görmez. Emek, insanın zamanı, bedeni, dikkati, siniri, uykusu, ailesi, sağlığı, gençliği ve gelecek duygusudur. Bir işçinin sekiz, on, on iki saatlik çalışması yalnız üretim süreci değildir; insan ömrünün parçalar hâlinde ekonomiye verilmesidir. Bu yüzden ücret, yalnız piyasa dengesiyle açıklanacak kuru bir rakam değildir; toplumsal haysiyetin maddî karşılığıdır. Asgarî ücretin adil olup olmadığını anlamak için yalnız işveren maliyetine, enflasyon hesabına veya bütçe dengesine bakmak yetmez; o ücretle bir insanın kira, gıda, ulaşım, sağlık, eğitim, fatura, giyim, kültür ve küçük bir nefes payı bırakıp bırakmadığına bakmak gerekir. Nefes payı yoksa ücret yaşam değil, hayatta kalma bedelidir.

6

Türkiye'de çalışan yoksulluğu, uzun süredir ekonomik düzenin derin yaralarından biridir. İnsanlar işsiz oldukları için değil, çalıştıkları hâlde yoksullaştıkları için kırılıyor. Bu çok daha ağır bir şeydir. İşsizlik insanı dışarıda bırakır; çalışan yoksulluğu insanı içeride ezerek tüketir. Kişi sabah işe gider, akşam döner, düzenin içinde görünür, üretir, vergi öder, hizmet verir, fakat hayatı büyümmez. Çalıştıkça borcu kapanmaz, yalnız günü biraz daha erteler. Bu durum, emeğin toplumsal değerini çürütür. İnsan bir noktadan sonra emeğine değil, kısa yola, tanıdığı, mirasa, şansa, torpile, dövize, arsaya, rantta, piyangoya bakmaya başlar. Emekle haysiyet arasındaki bağ koptuğunda toplumun ahlâkî omurgası da eğilir.

Haysiyet ekonomisinin ilk ilkesi, çalışan insanın temel ihtiyaçlarını güvence altına alacak gelir düzeyidir. Bu, yalnız asgarî ücret artışıyla çözülecek kadar basit değildir. Ücret artar, kira artışı onu yutar. Maaş yükselir, gıda enflasyonu sofrayı küçültür. Destek verilir, borç faizi cebin dibini deler. Bu yüzden haysiyet ekonomisi ücret, fiyat, kira, vergi ve kamu hizmetlerini birlikte düşünür. İşçinin eline geçen parayı artırırken, onun hayat maliyetini de düşürmek gerekir. Sosyal konut, ulaşılabilir kira politikası, kamusal kreş, okul yemeği, nitelikli kamu sağlığı, ucuz ve güvenilir ulaşım, temel gıdada üretici-tüketici zincirinin düzenlenmesi, emeğin haysiyetini dolaylı biçimde koruyan araçlardır. Sadece maaşı konuşup hayat maliyetini serbest bırakmak, kovaya su doldurup altındaki deliği görmemektir.

İkinci ilke, emeğin örgütlenme hakkıdır. Tek başına işçi, piyasanın sert rüzgârı karşısında kırılgandır. İşverenle işçi kâğıt üzerinde sözleşme yapar, fakat gerçek hayatta güçleri eşit değildir. İşini kaybetme korkusu taşıyan insan, çoğu zaman hakkını bile sessizce yutar. Bu nedenle sendikal örgütlenme, toplu pazarlık, iş güvencesi ve işçi temsil mekanizmaları haysiyet ekonomisinin vazgeçilmez parçalarıdır. Sendikasıız emek, yalnız ekonomik olarak değil, psikolojik olarak da yalnızlaştırılır. Yalnız kalan işçi, haksızlığa karşı hak dili geliştiremez; susar, dayanır, sonra içeriden paslanır. Ekonominin sessiz kahramanları değil, sesli yurttaşları olmalıdır emekçiler. Kahramanlık edebiyatı çoğu zaman hakkı geciktirmenin süslü yoludur.

Üçüncü ilke, kayıt dışılık ve güvencesizlikle mücadeledir. Kayıt dışı çalışan insanın emeği yalnız ucuzlatılmaz, hukuken de gölgeleştirilir. Sigortasızlık, düzensiz çalışma, belirsiz mesai, taşeron ilişkiler, sahte esnaflık modelleri, günöbirlük işçilik, platform ekonomisinin görünmez emek rejimleri, haysiyet ekonomisinin karşısındaki yeni ve eski yaralardır. İnsan emeği, sistemin boşluklarında buharlaşmamalıdır. Güvence, emeğe verilen en temel saygılardan biridir. Çünkü yarınından emin olmayan insan, bugününü de özgür yaşayamaz. Sürekli işten çıkarılma, gelir kaybı, hastalanınca çalışamama, yaşlanınca yalnız kalma korkusu altında yaşayan insan, yurttaş olmaktan çok ekonomik rehin hâline gelir.

Dördüncü ilke, verimlilik ile ücret arasındaki kopukluğu gidermektir. Eğer bir ülkede üretim artıyor, şirketler büyüyor, ihracat gelişiyor, bazı sektörler rekor kârlar açıklıyor ama çalışanların reel gelirleri eriyorsa, orada büyüme topluma yayılmıyor demektir. Bu durumda üretim artışı, toplumsal refaha değil, dar birikim havuzlarına akar. Haysiyet ekonomisi, üretkenliği elbette önemser; fakat üretkenlik artışının emeğe, topluma, kamu hizmetlerine ve gelecek yatırımlarına dönmesini ister. Yoksa verimlilik, işçinin daha hızlı yorulmasının teknik adı hâline gelir. İnsan daha çok çalışır, sistem daha çok kazanır, fakat hayatı aynı yerde kalır. Buna büyüme değil, düzenli eksiltme denir.

Beşinci ilke, bakım emeğinin görünür kılınmasıdır. Ekonomi çoğu zaman ev içindeki emeği, çocuk bakımını, yaşlı bakımını, hasta bakımını, duygusal emeği, gündelik hayatın sessiz düzenleyiciliğini görmez. Oysa toplum bu görünmeyen emek olmadan ayakta duramaz. Özellikle kadınların omzuna yüklenen ücretsiz veya düşük ücretli bakım emeği, ekonomik adalet tartışmasının merkezine alınmalıdır. Kamusal kreşler, bakım hizmetleri, esnek ama güvenceli çalışma modelleri, ebeveyn destekleri, ev içi emeğin toplumsal değerinin tanınması, haysiyet ekonomisinin aile, iş ve toplum arasındaki köprüsüdür. Bakım emeği görünmez kalırsa ekonomi eksik hesap yapar; eksik hesap da en çok kadınların ve çocukların hayatında açık verir.

Altıncı ilke, küçük üreticinin, esnafın ve çiftçinin emeğini korumaktır. Haysiyet ekonomisi yalnız ücretli emekle sınırlı değildir. Kendi tarlasını süren çiftçi, küçük dükkânını yaşatmaya çalışan esnaf, atölyesinde üretim yapan zanaatkâr, mahalle ekonomisinin küçük aktörleri de büyük piyasa baskısı altında ezilebilir. Zincir marketlerin, büyük tedarikçilerin, ithalat baskısının, kredi maliyetlerinin, kira artışlarının ve enerji giderlerinin altında küçük üretici nefessiz kalıyorsa, ekonomi toplumsal dokusunu kaybeder. Küçük üretici yalnız ekonomik birim değildir; mahallenin, köyün, yerel hafızanın ve toplumsal dayanıklılığın taşıyıcısıdır. Onu korumak nostalji değil, stratejik akıldır.

Haysiyet ekonomisi, sosyal yardımı da başka bir gözle kurar. Yardım, insanı minnet altında bırakan bir lütuf mekanizması değil, hayatın kırılğan anlarında yurttaşlık hakkı olarak işleyen güvence olmalıdır. Yardım alan insanın haysiyeti incitilmemeli, yoksulluk teşhir edilmemeli, destek siyasal sadakatle ilişkilendirilmemelidir. Gerçek sosyal politika, insanı sürekli yardıma muhtaç bırakmaz; onu üretime, eğitime, sağlığa, güvenli barınmaya, toplumsal hayata yeniden bağlar. Sadaka ekonomisi yoksulluğu yönetir, haysiyet ekonomisi yoksulluğu azaltır. Aradaki fark budur. Biri bağımlılık üretir, diğeri ayakta durma imkânı açar.

Türkiye için haysiyet ekonomisi, ücret politikasıyla birlikte enflasyonla mücadeleyi de halkın hayat maliyeti üzerinden yeniden kurmalıdır. Gıda, kira, enerji, ulaşım ve eğitim giderleri kontrol altına alınmadan çalışan insanın geliri korunamaz. Tarımda üretici destekleri, kooperatifleşme, aracı zincirlerinin denetimi, sosyal konut seferberliği, kiracı güvenliği, kamusal hizmetlerin güçlendirilmesi, emeğin alım gücünü koruyan görünmez ücretlerdir. Çünkü bazen insanın cebine para koymak kadar, cebinden sürekli para kaçırın düzenekleri durdurmak da önemlidir. Ekonomi yalnız gelir yaratmaz; gider de yaratır. Adalet, bu ikisini birlikte görür.

Sonuçta haysiyet ekonomisi, insanı piyasanın insafına, devletin lütfuna, işverenin merhametine veya ailenin çaresiz dayanışmasına terk etmeyen bir düzendir. Çalışan insanın çalışarak yoksulluktan çıkabildiği, emeğinin karşılığını alabildiği, örgütlenebildiği, güvenceli yaşayabildiği, çocuğuna daha iyi bir gelecek kurabildiği, hastalandığında yıkılmadığı, yaşlandığında unutulmadığı bir ekonomi. Heterobilim Okulu'nun Heterodoks İktisat yaklaşımı bu yüzden emeği maliyet değil, haysiyet kaynağı sayar. Ekonomi insanı yormak için değil, hayatı taşınabilir kılmak için vardır.

Filozof Kirpi: "Çalışan insan yoksul kalıyorsa, ekonomi büyümüyor; yalnızca insan ömrünü daha pahalı bir değirmende öğütüyordur."

4. BEREKET EKONOMİSİ: BÜYÜME YETMEZ, KAYNAK TOPLUMA YAYILMALIDIR

Heterobilim Okulu'nun Heterodoks İktisat yaklaşımında "bereket ekonomisi", büyüme rakamlarının ötesine geçen bir hayat felsefesidir. Çünkü bir ülke büyüyebilir ama halkın sofrası küçülebilir. Üretim artabilir ama emekçinin payı azalabilir. Şehirler genişleyebilir ama insanlar evsizleşebilir. İhracat yükselebilir ama çiftçi toprağından kopabilir. Kamu harcamaları çoğalabilir ama yurttaşın hayatına güven, sağlık, eğitim ve haysiyet olarak dönmeyebilir. İşte bereket ekonomisi tam burada konuşur: Ekonominin değeri yalnız ne kadar ürettiğinde değil, üretilenin kime ulaştığında, hangi hayatları güçlendirdiğinde, hangi yaraları azalttığında ve hangi ortak iyiyi büyüttüğünde ortaya çıkar.

Bereket, basitçe bolluk değildir. Bolluk bazen israfla, gösterişle, rantla ve çürüme ile birlikte yürür. Bir yerde çok para dönüyor olabilir ama o para halkın hayatını iyileştirmiyorsa, orada bereket yoktur. Büyük ihaleler yapılabilir, yüksek binalar dikilebilir, gösterişli projeler açılabilir, tüketim geçici olarak artabilir, fakat çocukların beslenmesi zayıfsa, gençler umutsuzsa, emekliler geçinemiyorsa, işçiler çalıştığı hâlde borç içindeyse, çiftçi üretimden vazgeçiyorsa, o ekonomi genişlemiş görünür ama bereketlenmiş olmaz. Bereket, nicelik değil, hayatın içine yayılan niteliktir. Sofraya, güvene, geleceğe, dayanışmaya ve haysiyete değmeyen büyüme, yalnız şişmiş bir istatistiktir.

Bu yüzden Heterobilim Okulu açısından büyüme kutsal bir kelime değildir. Büyüme önemlidir ama tek başına ahlâkî meşruiyet üretmez. Büyüme kimin pahasına gerçekleşiyor? Doğayı tüketerek mi, emeği ucuzlatarak mı, kamu kaynaklarını belirli çevrelere aktararak mı, kentleri ranta açarak mı, tarımı ihmal ederek mi, borçla tüketimi şişirerek mi, ithalata bağımlılığı artırarak mı? Bu sorular sorulmadan büyüme masum değildir. Ekonomi büyürken toplumun etik metabolizması bozuluyorsa, o büyüme hastalıklı büyümedir. Bir bedeninin ırla büyümesi sağlık belirtisi değildir. Ekonomi de böyledir; her genişleme iyileşme anlamına gelmez.

Bereket ekonomisinin ilk ilkesi, kaynakların toplumsal dolaşıma sağlıklı biçimde girmesidir. Para belirli ellerde birikip toplumun geniş kesimlerine geçmiyorsa, ekonomi içten kurur. Servet yukarıda yoğunlaşır, aşağıda borç ve geçim sıkıntısı birikir. Böyle bir düzende piyasa hareketli görünebilir ama toplumsal dolaşım zayıflar. Esnaf satış yapamaz, işçi alım gücünü kaybeder, genç ev kuramaz, kiracı güvende hissedemez, küçük üretici sermaye karşısında ezilir. Bereket, paranın yalnız kazanılması değil, hayatı büyütecek biçimde dolaşmasıdır. Dolaşmayan servet toplumsal damarları tıkar. Tıkanan damar da sonunda krize, öfkeye ve güvensizliğe yol açar.

İkinci ilke, israfın ahlâkî ve ekonomik suç olarak görülmesidir. İsraf yalnız bireysel tüketim alışkanlığı değildir; kamu yönetiminde, şehirleşmede, enerji kullanımında, gıda zincirinde, bina politikalarında, eğitim yatırımlarında, ithalat tercihlerinde ve büyük projelerde ortaya çıkan yapısal bir bozulmadır. Kamu parası gösterişe, verimsiz projelere, ihtiyaç dışı harcamalara, şatafata, plansız yatırımlara ve hesap vermeyen

harcama kalemlerine akıyorsa, halkın emeği yakılıyor demektir. Çünkü kamu kaynağı gökten düşmez; işçinin vergisinden, esnafın kazancından, çiftçinin üretiminden, emeklinin dolaylı vergilerle ödediği sessiz paydan birikir. Kamu israfı, halkın sofrasından çalınmış gelecek zamanıdır.

Üçüncü ilke, bereketin üretimle bağının yeniden kurulmasıdır. Türkiye'nin uzun yıllardır en büyük sorunlarından biri, üretmeden büyüme hissi üretmeye çalışmasıdır. Rant ekonomisi, ithalata dayalı tüketim, beton merkezli şehirleşme, kısa vadeli sıcak para rahatlığı, tüketici kredileriyle şişen iç talep ve kamu desteklerinin verimsiz alanlara akması, bereket üretmez. Bunlar geçici canlılık yaratır ama kalıcı güç oluşturmaz. Bereket ekonomisi, toprağı, atölyeyi, fabrikayı, teknolojiyi, zanaatı, bilgiyi, kooperatifi, yerel üretimi ve insan emeğini merkeze alır. Ekonomi ancak üreten toplumu güçlendirirse bereketlenir. Rant zengin eder ama toplum kurmaz. Üretim ise doğru örgütlenirse yalnız gelir değil, karakter de üretir.

Dördüncü ilke, tarımın stratejik bir haysiyet alanı olarak görülmesidir. Gıda, yalnız piyasa malı değildir; toplumun yaşama güvencesidir. Çiftçi üretimden koparsa, köy boşalırsa, toprak bakımsız kalırsa, tohum, gübre, mazot, sulama ve lojistik maliyetleri çiftçinin belini kırarsa, ülkenin gıda egemenliği zayıflar. Sonra şehirde yaşayan insan enflasyonu market rafında görür ama köydeki çöküşü geç fark eder. Bereket ekonomisi, çiftçiyi nostaljik figür olarak değil, ülkenin hayat güvenliğinin taşıyıcısı olarak görür. Kooperatifleşme, planlı üretim, yerel tedarik zincirleri, sulama yatırımları, tarımsal eğitim, genç çiftçi destekleri ve adil alım politikaları bu nedenle yalnız ekonomik değil, varoluşsal önemdedir.

Beşinci ilke, bölüşümün ahlâkî düzenidir. Bir ülkede büyümeden doğan kazançlar sürekli sermaye, rant ve ayrıcalıklı çevrelerde toplanırken ücretliler, emekliler, küçük esnaf ve çiftçiler pay alamıyorsa, o büyüme bereket değil, yoğunlaşmadır. Bereket ekonomisi, millî gelirin halka yayılmasını, emeğin payının korunmasını, sosyal güvenliğin güçlendirilmesini, bölgesel eşitsizliklerin azaltılmasını ve kamusal hizmetlerin nitelikli hâle getirilmesini ister. Çünkü toplum yalnız zenginlerin yatırım iştahıyla ayakta durmaz; geniş halk kesimlerinin güvenli, sağlıklı ve umutlu yaşamasıyla ayakta durur. Umudu kırılmış halk, ekonomik sistemin görünmeyen maliyetidir.

Altıncı ilke, bereket ile rahmet arasındaki bağıdır. Ekonomi, en kırılgan olanı ezerken bereketli olamaz. Çocukların aç okula gittiği, yaşlıların ilaç hesabı yaptığı, engellilerin erişim sorunlarıyla boğuştuğu, kadınların bakım yükü altında ezildiği, işsizlerin sosyal hayattan koptuğu, afet bölgelerinin unutulduğu bir düzende büyüme olsa bile bereket yoktur. Rahmet ilkesi, ekonominin sertliğini insanî ölçüye çağırır. Bereket ilkesi ise kaynakların yalnız çoğalmasını değil, kırılgan hayatları güçlendirecek şekilde dağılmasını ister. Bu ikisi birleştiğinde ekonomi yalnız üretim makinesi olmaktan çıkar, toplumsal koruma düzenine dönüşür.

Yedinci ilke, yerel ekonomilerin canlandırılmasıdır. Türkiye'de ekonomik kararlar çoğu zaman merkezî akılla ve büyük ölçekli projelerle düşünülür. Oysa bereket çoğu zaman yerelde filizlenir. Mahalle esnafı, köy üreticisi, küçük sanayi sitesi, kadın kooperatifi, genç girişimci, yerel pazar, bölgesel tarım ürünü, kültürel üretim, zanaat ve şehir hafızası ekonominin yaşayan hücreleridir. Bunlar yok olduğunda yalnız gelir kaybı yaşanmaz; toplumun dokusu da çözülür. Bereket ekonomisi, büyük ölçekli üretim ile yerel dayanıklılığı birbirine düşman etmez. Büyük sanayi gerekiyorsa kurulur, fakat yerelin hafızası ve küçük üreticinin nefesi ezilmez.

Sekizinci ilke, borçla refah yanılması reddetmektir. Hane halkı kredi kartıyla, tüketici kredisiyle, taksitle, ertelemeye, yeniden borçlanmayla ayakta duruyorsa, bu refah değil, ertelenmiş sıkıntıdır. Borç, kısa süreli rahatlama sağlar ama gelir artmıyorsa geleceği bugünden tüketir. Bir toplum borçla nefes alıyorsa, aslında nefes almıyor, oksijen tüpüne bağlanmış yaşıyordur. Bereket ekonomisi, tüketimi borçla şişirmek yerine geliri, üretimi ve kamusal hizmetleri güçlendirmeyi esas alır. Çünkü gerçek bereket, insanların borçla değil, emeklerinin karşılığıyla hayat kurabilmesidir.

Dokuzuncu ilke, kamu malının kutsal değil ama sorumlu bir emanet olarak görülmesidir. Kamu malı dokunulmaz bir fetiş değildir; halkın ortak emeğidir. Bu yüzden korunmalı, denetlenmeli, adil kullanılmalı, gelecek kuşakların hakkı gözetilmelidir. Kamu varlıklarının hoyratça harcanması, doğal kaynakların plansız tüketilmesi, şehir topraklarının ranta açılması, ormanların, kıyıların, derelerin, meraların kısa vadeli çıkar için feda edilmesi, bereket ekonomisinin tam karşısındadır. Çünkü bereket yalnız bugünkü bolluk değil, yarının imkânını koruma ahlâkıdır. Geleceği tüketen ekonomi bereketli değil, müsriftir.

Sonuç olarak Heterobilim Okulu'nun bereket ekonomisi, büyümeyi reddetmez; büyümeyi insanîleştirir. Üretimi ister ama emeği ezmeyen üretimi. Kamu harcamasını ister ama israfı değil, ortak faydayı. Piyasayı dışlamaz ama piyasayı insan haysiyetinin üstüne çıkarmaz. Sosyal desteği savunur ama insanı minnet altında bırakan sadaka düzenine indirgemez. Tarımı, sanayiye, yereli, emeği, gençliği ve kamu ahlâkını aynı büyük toplumsal dolaşım içinde düşünür. Çünkü ekonomi bereketli olduğunda yalnız para çoğalmaz; güven çoğalır, sofralar genişler, çocuk güçlenir, emek değer kazanır, toplumun sınırları yumuşar.

Filozof Kirpi: "Bereket, kasada biriken para değil, sofraya, emeğe, toprağa, çocuğa ve yarına değer adil dolaşımdır."

5. RAHMET İLKESİ: EKONOMİ EN KIRILGAN OLANI EZMEDEN KURULMALIDIR

Heterobilim Okulu'nun Heterodoks İktisat yaklaşımında "rahmet ilkesi", ekonominin sertliğini insanî ölçüye çağırarak temel damardır. Çünkü ekonomi, yalnız güçlülerin daha hızlı koştuğu bir yarış pisti olarak kurulursa, zayıflar, çocuklar, yaşlılar, engelliler, işsizler, küçük üreticiler, kiracılar, borçlular ve felaket bölgelerinde yaşayan insanlar daha baştan ezilir. Piyasa, kendi başına merhamet üretmez. Devlet, kendi başına adalet üretmez. Toplum, kendi başına dayanışma üretmez. Bunların her biri doğru ahlâkî zemine, doğru kurumsal akla ve doğru kamusal denetime ihtiyaç duyar. Rahmet ilkesi tam burada devreye girer: Ekonomi, yalnız verimlilik ve büyüme hesabıyla değil, kırılğan hayatları koruma sorumluluğuyla düşünülmelidir.

Rahmet, iktisatta duygusal bir süs değildir. "Yoksula acıyalım" türü gevşek bir merhamet dili hiç değildir. Rahmet, yapısal bir koruma ilkesidir. Bir çocuğun aç okula gitmemesini, yaşlı bir insanın ilaç ile fatura arasında seçim yapmak zorunda kalmamasını, engelli bir yurttaşın şehirde bağımsız hareket edebilmesini, işsiz bir gencin tamamen hayattan kopmamasını, çiftçinin toprağını terk etmemesini, kiracının evden eve savrulmamasını, küçük esnafın dev zincirler karşısında boğulmamasını isteyen kamusal akıldır. Rahmet ilkesi, ekonomiyi şunu sorar: Sen kimin hayatını koruyorsun, kimin kırılğanlığını sömürüyorsun?

Türkiye'nin ekonomik sorunlarının önemli bir kısmı, kırılğan kesimlerin sürekli "idare etmesi" üzerine kurulmuş bir toplumsal alışkanlıktan beslenir. Yoksul idare eder, emekli idare eder, işsiz idare eder, genç idare eder, kadın bakım yükünü idare eder, çiftçi maliyeti idare eder, kiracı artışı idare eder, öğrenci parasızlığı idare eder, hasta randevuyu idare eder. Bu "idare etme" kültürü, bir süre sonra ekonomi politikasının görünmez dayanağı hâline gelir. Devlet karar alır, piyasa fiyat artırır, kurum gecikir, kriz derinleşir, ama yük yine toplumun en sabırlı omuzlarına bırakılır. Rahmet ilkesi bu ahlâksız konforu reddeder. Halkın sabrı, kötü ekonomi yönetiminin tampon malzemesi değildir.

Ekonomide rahmet ilkesi, önce çocuklardan başlar. Çünkü çocuk, ekonominin en çıplak ahlâkî aynasıdır. Bir toplumda çocuklar yeterli beslenemiyorsa, nitelikli eğitime erişemiyorsa, güvenli barınma koşullarından yoksunsa, erken yaşta sınıfsal kaderin içine itiliyorsa, o toplumun büyüme rakamları ne söylerse söylesin, ekonomik düzen ahlâken sakattir. Çocuğun beslenme çantası boşsa, ülkenin kalkınma planı da eksiktir. Okul yemeği, ücretsiz nitelikli okul öncesi eğitim, kamusal kreş, kırtasiye desteği, güvenli ulaşım, okul sağlığı,

psikolojik destek ve kültürel erişim lütuf değil, gelecek güvenliğidir. Çocuğa yapılan harcama maliyet değil, toplumun sinaptik hafızasına yapılan yatırımdır.

Yaşlılar ve emekliler de rahmet ekonomisinin merkezindedir. Bir insan ömrü boyunca çalışmış, vergi vermiş, üretmiş, çocuk büyütmüş, toplumu taşımış, fakat yaşlılığında pazarda en ucuz sebze yi seçerken utanır hâle gelmişse, orada ekonomi yalnız teknik olarak değil, ahlâken de çökmüştür. Emeklilik, insanın sistemden dışarı atıldığı bir bekleme odası değildir. Emeklilik, ömrünü topluma vermiş insanın haysiyetle dinlenme hakkıdır. Rahmet ilkesi, yaşlılığı yoksullukla cezalandırmaz. Sağlık hizmetine erişim, ilaca ulaşım, barınma güvenliği, sosyal hayata katılım ve yalnızlıkla mücadele, ekonomik politikanın parçası olmalıdır. Çünkü yaşlısını unutan ekonomi, kendi geleceğini de çöpe atar.

Engelliler için rahmet ilkesi daha da somut bir anlam taşır. Erişilebilir olmayan şehir, engelli yurttaş "sen bu hayatın tam parçası değilsin" diyen sessiz bir şiddettir. Ekonomi yalnız istihdam sayılarıyla değil, insanların üretime, eğitime, ulaşım, kültüre ve kamusal hayata katılım imkânıyla değerlendirilmelidir. Engelli bireylerin desteklenmesi yardım değil, eşit yurttaşlık gereğidir. Uygun çalışma koşulları, erişilebilir kamu hizmetleri, bakım desteği, teknolojik araçlara erişim, ailelerin omzundaki ağır yükün paylaşılması, rahmet ekonomisinin zorunlu alanlarıdır. İnsanın bedensel veya zihinsel farklılığı, ekonomik dışlanmanın bahanesi olamaz.

Rahmet ilkesi, işsizliği de yalnız istatistik olarak görmez. İşsizlik, insanın gelir kaybı kadar anlam kaybıdır. İşsiz kalan kişi yalnız maaşını değil, gündelik ritmini, toplumsal yerini, özgüvenini, aile içindeki sesini ve gelecek duygusunu da kaybedebilir. Uzun süreli işsizlik insanın içini kemirir. Bu yüzden işsizlikle mücadele, yalnız yeni istihdam sayısı yaratmak değildir; yeniden eğitim, psikolojik destek, bölgesel istihdam programları, genç işsizliğiyle özel mücadele, kadın istihdamını destekleyen bakım politikaları, üretken kamu yatırımları ve yerel üretim ağlarıyla birlikte ele alınmalıdır. Rahmet ekonomisi, işsiz insana "kendini geliştir" deyip kenara çekilmez; ona hayata yeniden bağlanacağı gerçek yollar açar.

Küçük üretici ve çiftçi de rahmet ilkesinin taşıdığı kesimlerdenidir. Büyük piyasa aktörleri maliyet artışlarını, kur dalgalanmalarını ve finansman yüklerini daha kolay yönetebilir; küçük üretici ise çoğu zaman bir sezonluk hata, bir iklim felaketi, bir borç sarmalı, bir mazot zammı, bir alım fiyatı düşüklüğü ile yıkılabilir. Çiftçinin korunması yalnız tarımsal üretim meselesi değildir; gıda güvenliği, yerel dayanıklılık ve toplumsal süreklilik meselesidir. Rahmet ekonomisi, çiftçiyi romantik köy edebiyatının figürü olarak değil, toplumun yaşam damarını taşıyan üretici olarak görür. Tohum, mazot, gübre, sulama, alım garantisi, kooperatifleşme ve yerel pazar desteği bu yüzden stratejiktir.

Barınma meselesi, rahmet ilkesinin bugünkü Türkiye'de en yakıcı alanlarından biridir. Ev, yalnız dört duvar değildir; insanın güven duygusudur. Kiracı sürekli artış korkusuyla yaşıyorsa, gençler ev kuramıyorsa, dar gelirli aileler sağlıksız konutlara sıkışıyor, öğrenciler barınma kriziyle boğuşuyorsa, şehir ekonomisi haysiyet üretmiyor demektir. Barınmayı bütünüyle piyasanın insafına bırakmak, insanın en temel güvenliğini spekülasyona teslim etmektir. Sosyal konut, kira denetimi, boş konut politikası, arsa rantının kamu lehine düzenlenmesi, afet güvenli konut üretimi ve öğrenci barınması, rahmet ekonomisinin vazgeçilmez başlıklarıdır. Barınma hakkı zayıflayınca insanın bütün hayatı sallanır.

Rahmet ilkesi sosyal yardımı da yeniden tanımlar. Sosyal yardım, yoksulu minnet altında bırakan, fotoğraf veren, sadakat bekleyen, haysiyeti inciten bir lütuf düzeni olamaz. Yardım, yurttaşlık hakkı olarak, şeffaf, ölçülü, denetlenebilir ve insan onurunu koruyacak biçimde verilmelidir. Daha önemlisi, sosyal politika insanları sürekli yardıma mahkûm etmeyecek üretim, eğitim, sağlık ve istihdam bağlantılarıyla kurulmalıdır. Sadaka yoksulluğu yönetir, rahmet yoksulluğun köküne iner. Yardım alan insanın yüzünü eğdiren düzen rahmetli değildir; yalnızca yoksulluğu siyaseten kullanışlı hâle getirmiştir.

Heterobilim Okulu açısından rahmet ilkesi, ekonominin etik metabolizmasına merhamet değil, ölçü getirir. Çünkü rahmetsiz ekonomi toplumu sertleştirir. İnsanlar birbirine yük gibi bakmaya başlar. Yoksul tembel, işsiz beceriksiz, yaşlı masraf, engelli sorun, çocuk gider, çiftçi verimsiz, kiracı piyasa yükü gibi kodlanır. Böyle bir dil yayıldığında toplumun ahlâkî sınırları ölür. Rahmet ilkesi bu dili parçalar. İnsan yük değildir. Kırılganlık suç değildir. Yoksulluk ahlâk eksikliği değildir. Bakıma muhtaç olmak insan değerini azaltmaz. Ekonominin görevi güçlülere daha güçlü yapmak kadar, kırılganların ezilmesini önlemektir.

Sonuç olarak Heterobilim Okulu'nun Heterodoks İktisat yaklaşımında rahmet, ekonominin kalbine yerleştirilmiş bir insanî fren ve kurucu ilkedir. Büyüme rahmetsizse hoyratlaşır. Verimlilik rahmetsizse insanı posaya çevirir. Mali disiplin rahmetsizse yoksulun sofrasından keser. Piyasa rahmetsizse güçlülerin av sahasına döner. Devlet rahmetsizse vatandaşı evrak ve kuyruk içinde öğütür. O yüzden ekonomi, en kırılgan olanın hayatını koruduğu ölçüde ahlâkîdir.

Filozof Kirpi: "Rahmet, ekonominin yumuşak duygusu değil, en zayıfın ezilmesini engelleyen sert haysiyet ölçüsüdür."

6. ÜRETİM ODAKLI HETERODOKSİ: RANTTAN, BETONDAN VE SICAK PARADAN ÜRETEEN TOPLUMA GEÇİŞ

Heterobilim Okulu'nun Heterodoks İktisat yaklaşımında üretim, yalnız fabrika bacası, ihracat rakamı, sanayi tesisi veya tarımsal çıktı meselesi değildir; bir toplumun kendi ayakları üzerinde durabilme kudretidir. Üretim, insanın toprağa, emeğe, bilgiye, zamana, maharete ve ortak geleceğe verdiği cevaptır. Bir ülke üretmeden tüketiyorsa, borçla nefes alıyorsa, ithalata rahatlıyor gibi yapıyorsa, betona servet, ranta zekâ, sıcak paraya istikrar muamelesi yapıyorsa, o ülke ekonomik olarak büyüye bile ontolojik olarak kırılgandır. Çünkü üretmeyen toplum, kendi hayatını başkasının fiyatına, başkasının kuruna, başkasının teknolojisine, başkasının enerjisine, başkasının tedarik zincirine emanet eder. Bu emanet bir gün pahaliya patlar; patlayınca da fatura yine halkın mutfağına düşer.

Türkiye'nin ekonomik yapısındaki temel sorunlardan biri, üretim fikrinin uzun süre inşaat, tüketim, kredi, ithalat kolaylığı ve kamu destekli rant alanlarıyla gölgelenmiş olmasıdır. Bina yapmak üretimdir ama her bina kalkınma değildir. Yol yapmak gereklidir ama her yol toplumsal refah üretmez. Büyük proje açmak mümkündür ama her büyük proje ülkenin üretim kapasitesini artırmaz. Ekonomi, betonu hayat zannedince tarım geriler, sanayi sığlaşır, teknoloji dışarıdan alınır, gençlerin aklı ya memuriyet kuyruğuna ya göç hayaline sıkışır. Rant ekonomisi kısa vadede parlak görünür; tören sever, tabela sever, açılış sever. Ama derin üretim sabır ister, bilgi ister, plan ister, liyakat ister, kurumsal süreklilik ister. Heterobilim Okulu burada şunu söyler: Gösterişli büyüme değil, dayanıklı üretim.

Üretim odaklı heterodoksi, önce ithalata bağımlı büyümenin zincirlerini teşhis eder. Bir ülke ara malını, enerjisini, teknolojisini, tarımsal girdisini, ilacını, makinesini, yazılımını ve kritik hammaddelerini büyük ölçüde dışarıdan alıyorsa, kur şokları yalnız finansal olay değildir; hayat maliyetinin depremidir. Döviz yükseldiğinde fabrika maliyeti artar, çiftçinin gübresi pahalılaşır, taşımacılık yükselir, ilaç fiyatı baskılanır, tüketici enflasyonu büyür. Sonra herkes enflasyonu yalnız market rafında görür; oysa kökü üretimin bağımlılık yapısındadır. Bu nedenle gerçek heterodoks program, kurla kavga etmekten önce kur kırılganlığını üreten üretim yapısıyla hesaplaşır. Bağımlılığı azaltmadan istikrar kalıcı olmaz.

Bu yaklaşımın ilk ayağı, stratejik sanayi politikasıdır. Türkiye'nin her şeyi üretmesi mümkün değildir, gerekli de değildir. Fakat hangi alanlarda yerli kapasite kurulacağı, hangi sektörlerde teknolojik derinlik geliştirileceği, hangi ara mallarında dışa bağımlılığın azaltılacağı, hangi bölgelerin hangi üretim havzalarına dönüştürüleceği

akılla belirlenmelidir. Savunma, enerji ekipmanları, tarım teknolojileri, makine, yazılım, sağlık teknolojileri, gıda işleme, lojistik, yenilenebilir enerji, afet dayanıklılığına yönelik yapı teknolojileri ve yüksek katma değerli sanayi alanları birlikte düşünülmelidir. Devlet burada piyasaya düşman değil, akıllı veren, yön gösteren, risk paylaşan, denetleyen ve kamu yararını koruyan kurucu aktör olmalıdır. Ama devletin desteği sadakat ağlarına değil, üretim kapasitesine gitmelidir.

İkinci ayak, tarımın yeniden stratejik üretim alanı olarak kurulmasıdır. Tarım, romantik köy hatırası değildir; gıda güvenliği, enflasyon kontrolü, kırsal hayat, su yönetimi, biyolojik çeşitlilik, yerel ekonomi ve toplumsal dayanıklılık meselesidir. Çiftçi mazot, gübre, tohum, ilaç, sulama, kredi ve pazarlama maliyetleri altında eziliyorsa, gıda enflasyonunu yalnız market denetimiyle çözemezsiniz. Üretici zarar ederken tüketici pahalı yiyorsa, zincirin bir yerinde adaletsizlik, verimsizlik veya aracılık şişmesi vardır. Üretim odaklı heterodoksi, tarımsal kooperatifleri, üretici birliklerini, yerel depolama ve soğuk zincir altyapısını, planlı ekimi, alım güvencesini, genç çiftçi programlarını ve su verimliliğini merkeze alır. Toprağı terk eden ülke, sofrasını da terk eder.

Üçüncü ayak, küçük ve orta ölçekli üreticinin korunmasıdır. Türkiye'nin üretim damarında büyük holdinglerden daha fazlası vardır: küçük sanayi siteleri, atölyeler, ustalar, yan sanayi firmaları, zanaatkarlar, yerel üretim ağları, aile işletmeleri, kooperatifler, genç girişimler. Bunlar yalnız ekonomik birimler değil, toplumsal hafızanın çalışan hücreleridir. Fakat krediye erişim, enerji maliyeti, kira baskısı, nitelikli eleman eksikliği, teknolojiye geçiş maliyeti ve büyük şirketlerin baskısı altında kırılabilirler. Heterodoks iktisat, küçük üreticiyi verimsiz nostalji diye dışlamaz; onu modern teknoloji, ortak tedarik, dijitalleşme, eğitim, finansman ve pazara erişimle güçlendirir. Çünkü üretimin tabana yayılması, demokrasinin ekonomik zemini.

Dördüncü ayak, teknoloji ile emeği karşı karşıya getirmeyen bir dönüşüm programıdır. Teknolojik üretim yalnız robot, yazılım ve laboratuvar meselesi değildir; insan kapasitesi meselesidir. Meslekî eğitim, teknik lise, üniversite-sanayi bağı, usta-çırak kültürünün çağdaştırılması, kadınların teknoloji alanlarına katılımı, gençlerin üretimle erken tanışması, bölgesel beceri merkezleri, hayat boyu öğrenme programları bu dönüşümün kalbidir. Türkiye'nin gençleri yalnız sınavlara hazırlanan yorgun adaylar değil, üretimin aklına katılacak yaratıcı özneler olarak görülmelidir. Genç akıllı üretime bağlanmadığında ülke ya beyin göçü verir ya da diplomalı umutsuzluk üretir. İkisi de pahalı kayıptır.

Beşinci ayak, finansın üretime yönlendirilmesidir. Kredi mekanizması yalnız tüketimi şişiren, gayrimenkul fiyatlarını kabartan, kısa vadeli kâr alanlarını büyüten bir araç olmamalıdır. Finans, üretken yatırımı, teknoloji yenilemeyi, enerji verimliliğini, ihracat kapasitesini, tarımsal altyapıyı, kooperatifleri ve istihdam yaratan işletmeleri desteklemelidir. Bunun için seçici kredi politikaları, kamu bankalarının üretim odaklı görev tanımı, yatırım bankacılığı araçları, bölgesel kalkınma fonları ve denetlenebilir teşvik sistemi gerekir. Ama her teşvik adaletli değildir. Teşvik alan firma ne üretti, kaç kişiye haysiyetli iş sağladı, ithalat bağımlılığını azalttı mı, bölgesel kalkınmaya katkı verdi mi, çevreye ne yaptı? Praksiyomik soru yine yakadadır.

Altıncı ayak, enerji bağımlılığını azaltan üretim aklısıdır. Enerji, Türkiye ekonomisinin en kırılgan damarlarından biridir. Dışa bağımlı enerji yapısı, kur şoklarını ve cari açığı derinleştirir. Bu yüzden yenilenebilir enerji, enerji verimliliği, yerli ekipman üretimi, bina yalıtımı, sanayide verimlilik yatırımları, tarımsal sulamada enerji tasarrufu ve yerel enerji kooperatifleri üretim politikasının ayrılmaz parçası olmalıdır. Enerji politikası yalnız elektrik üretimi değil, ülkenin ekonomik bağımsızlık meselesidir. Her gereksiz enerji tüketimi, dışarıya ödenen fatura ve içeride kaybedilen kaynak demektir. İsrar burada da kamu ahlâkı meselesidir.

Yedinci ayak, bölgesel üretim adaletidir. Türkiye'de üretim, istihdam ve yatırım belli merkezlerde yoğunlaştıkça bölgeler arası eşitsizlik büyür. Bazı şehirler sürekli göç alır, kira krizi büyür, altyapı zorlanır; bazı şehirler gençlerini kaybeder, yaşlanır, üretim kapasitesi zayıflar. Heterodoks üretim yaklaşımı, her bölgenin

özgün kapasitesini dikkate alan üretim havzaları kurmalıdır. Karadeniz'de tarım, orman ürünleri, denizcilik ve kültürel ekonomi; İç Anadolu'da tarım teknolojileri ve makine; Güneydoğu'da sulama, tekstil, gıda işleme ve yenilenebilir enerji; Ege'de agro-endüstri, teknoloji ve turizmle bağlantılı üretim; Marmara'da yüksek katma değerli sanayi ve lojistik yeniden düşünülmalıdır. Bölgeyi yalnız seçim haritası değil, üretim hafızası olarak okumak gerekir.

Sekizinci ayak, üretimi doğayla kavgalı kurmamaktır. Rant ekonomisi doğayı maliyet görür; Heterobilim Okulu doğayı hayatın taşıyıcı zemini sayar. Orman, dere, toprak, kıyı, mera, su havzası, yalnız çevre meselesi değil, üretimin uzun vadeli varlık koşuludur. Tarımı toprağı öldürerek, sanayiye suyu zehirleyerek, şehirleşmeyi ormanı yok ederek, madencilığı yaşam alanlarını çökertme pahasına kuran ekonomi, bugünü büyütürken yarını boğar. Üretim odaklı heterodoksi, çevreyi lüks değil, ekonomik güvenlik olarak görür. Toprak ölürse bereket ölür. Su kirlenirse üretim de toplum da zehirlenir. Çok net.

Sonuç olarak Heterobilim Okulu'nun üretim odaklı heterodoksisi, Türkiye'yi rant, beton, ithalat kolaylığı ve sıcak para sarhoşluğundan çıkarıp üretken, dayanıklı, adil ve haysiyetli bir ekonomi zeminine taşımayı hedefler. Bu yaklaşım piyasayı inkâr etmez, fakat piyasayı toplumun üstüne çıkarmaz. Devleti yüceltmez, fakat devleti kamusal aklın sorumlu taşıyıcısı olarak göreve çağırır. Emeği ucuzlatmaz, teknolojiyi putlaştırmaz, toprağı unutmaz, küçük üreticiyi ezmez, kamu kaynağını yağmaya açmaz. Türkiye'nin ihtiyacı, yeni bir ekonomik makyaj değil, üretim ahlâkının yeniden kurulmasıdır.

Filozof Kirpi: "Rant toprağı şişirir, üretim toplumu besler; beton gölge yapar, emek gelecek kurar."

7. VERGİ ADALETİ: HALKIN SIRTINDAKİ DOLAYLI VERGİ YÜKÜNÜ AZALTMAK

14

Heterobilim Okulu'nun Heterodoks İktisat yaklaşımında vergi, yalnız devletin gelir toplama aracı değildir; toplumun adalet terazisinin en açık göstergelerinden biridir. Bir ülkenin vergi düzenine bakarsanız, o ülkenin kime yumuşak, kime sert davrandığını anlarsınız. Kimden kolay alıyor, kimden çekiniyor? Kimin ekmeğine, sütüne, elektriğine, telefon faturasına, ulaşımına, çocuğunun defterine sessizce ortak oluyor; kimin servetine, rantına, mirasına, yüksek kârına, finansal kazancına dokunurken elini ağrıdan alıyor? Vergi sistemi, devletin ahlâk aynasıdır. O aynaya uzun süre bakınca güzel cümleler dökülür, geriye çıplak hakikat kalır: Yük kimin sırtında?

Türkiye'de vergi adaletsizliğinin en yakıcı tarafı, dolaylı vergilerin geniş halk kesimleri üzerinde ağır bir yük oluşturmasıdır. Dolaylı vergi dediğimiz şey, çoğu zaman yurttaşın fark etmeden ödediği vergidir. Ekmek alırken, süt alırken, elektrik faturası öderken, akaryakıt alırken, telefon kullanırken, çocuğuna kırtasiye alırken, temizlik malzemesi alırken, toplu taşımaya binerken, yani hayatın en sıradan anlarında devlet görünmez bir el gibi cebin içindedir. Bu vergi biçimi zengine de yoksula da aynı üründe benzer oranda yansır, fakat yoksulun bütçesinde çok daha ağır yer kaplar. Zengin için küçük pay olan şey, yoksul için akşam yemeğinden eksilen lokmadır. İşte adaletsizlik tam burada başlar.

Vergi adaletinin ilk ilkesi, ödeme gücüne göre vergilendirmedir. Daha çok kazananın, daha çok servet biriktirenin, daha büyük rant elde edenin, daha yüksek finansal kazanç sağlayanın topluma daha fazla katkı vermesi gerekir. Bu yalnız teknik maliye ilkesi değildir; ortak hayatın ahlâkî şartıdır. Çünkü servet tek başına bireysel zekânın, çalışkanlığın veya risk almanın sonucu değildir. Servet, yol, liman, hukuk, eğitimli işgücü, kamu güvenliği, şehir altyapısı, enerji sistemi, tüketici piyasası, toplumsal düzen ve geçmiş kuşakların emeği üzerinde yükselir. Kimse boşlukta zengin olmaz. O hâlde zenginliğin toplumsal borcu vardır. Vergi, bu borcun kurumsal adıdır.

Heterobilim Okulu'nun vergi yaklaşımı, yoksulun tüketiminden kolayca pay alan ama büyük servetin çevresinde utangaç dolaşan vergi düzenini kabul etmez. Dolaylı vergilerin toplam içindeki ağırlığı azaltılmalı; gelir, servet, miras, rant, değer artışı, finansal kazanç ve lüks tüketim üzerinden daha hakkaniyetli bir yapı kurulmalıdır. Burada amaç cezalandırmak değildir; toplumsal yükü adil dağıtmaktır. Üreten, yatırım yapan, istihdam yaratan, teknoloji geliştiren, emeğe saygı duyan işletme ile yalnız arsa değer artışından, spekülasyon kazançtan veya kamu kararlarıyla şişen ranttan zenginleşen yapı aynı kefeye konmamalıdır. Vergi sistemi, üretimi teşvik ederken rantı rahatlatmamalıdır. Bugünün büyük yanlışı budur: Emek vergilenir, tüketim vergilenir, ücretlinin maaşı kaynağında yakalanır; ama rant çoğu zaman sisin içinde yürür.

Ücretli çalışan açısından vergi düzeni ayrıca incelenmelidir. Maaşlı çalışan, daha parasını eline almadan vergilendirilir. Kaçacak yeri yoktur, saklanacak gölgesi yoktur. Bordro devlete karşı çıplaktır. Buna karşılık bazı yüksek gelir grupları, şirket yapıları, muafiyetler, istisnalar, beyan oyunları, değerlendirme boşlukları ve kayıt dışı alanlarla vergi yükünü azaltabilir. Bu durum, vergi adaletini yaralar. Heterodoks vergi yaklaşımı, ücretlinin üzerindeki baskıyı azaltmalı, düşük ve orta gelirli çalışanların vergi dilimi nedeniyle yıl içinde erimesini önlemeli, asgarî geçim düzeyini gerçekçi biçimde korumalıdır. Çalışanın maaşı, enflasyon ve vergi kısıncı arasında eziliyorsa, devlet emekçiye yalnız piyasa üzerinden değil, maliye eliyle de yük bindiriyor demektir.

Kayıt dışılık, vergi adaletinin başka bir büyük yarasıdır. Kayıt dışı ekonomi yalnız devletin gelir kaybı değildir; dürüst olanın cezalandırılmasıdır. Vergisini ödeyen esnaf, işletme veya çalışan, kayıt dışı çalışanla haksız rekabete zorlanır. Sigortasız emek büyür, sosyal güvenlik sistemi zayıflar, kamu hizmetlerinin finansmanı bozulur. Fakat kayıt dışılıkla mücadele yalnız cezayla kurulamaz. İnsanları kayıt dışına iten yüksek maliyetler, güvensizlik, karmaşık mevzuat, küçük işletmelerin bürokrasiyle baş edememesi ve ekonomik sıkışma da görülmelidir. Vergi sistemi sade, adil, öngörülebilir ve uygulanabilir olmalıdır. Kural öyle karmaşık olursa, güçlü danışman tutar, zayıf hata yapar. Bu da başka tür bir adaletsizliktir.

Vergi adaleti, kamu harcama adaletiyle birlikte düşünülmelidir. Yurttaş yalnız verginin nasıl toplandığına değil, nereye harcandığına da bakar. İnsanlar ağır vergi ödüyor ama karşılığında nitelikli eğitim, sağlık, güvenli şehir, adil yargı, iyi ulaşım, afet hazırlığı, temiz çevre ve güvenilir kamu hizmeti alamıyorsa, vergi meşruiyeti aşırır. Vergi ile hizmet arasındaki bağ koparsa, yurttaş devleti ortak ev olarak değil, cebine uzanan uzak bir güç olarak görmeye başlar. Heterobilim Okulu burada sert bir ölçü koyar: Kamu kaynağı halkın hayatını güçlendirmiyorsa, vergi ahlâkî meşruiyetini kaybeder. Halktan toplanan para, halkın haysiyetine dönmelidir.

Bu nedenle kamu israfı vergi adaletinin düşmanıdır. İsfraf edilen her kamu lirası, yurttaşın ödediği verginin yakılmasıdır. Gereksiz makam harcamaları, gösterişli binalar, şişmiş ihaleler, verimsiz projeler, ihtiyaç dışı alımlar, plansız yatırımlar, liyakatsiz kadroların maliyeti, hep vergi adaletini zehirler. Yoksul çocuğun okul yemeği yokken, emekli ilaç hesabı yaparken, çiftçi mazot desteği beklerken, kamu parasının gösterişe akması yalnız mali hata değil, ahlâkî kabahattir. Vergi adaleti, harcama ahlâkı olmadan kurulamaz. Devlet önce kendi iştahını terbiye etmelidir.

Heterodoks vergi yaklaşımı, çevre ve şehir rantı alanını da ihmal edemez. Kamu yatırımıyla değeri artan arsalar, imar kararlarıyla zenginleşen bölgeler, şehir toprağı üzerinden elde edilen olağanüstü kazançlar toplumsal paya konu edilmelidir. Çünkü değer artışının önemli kısmı bireysel üretimden değil, kamusal karar ve ortak altyapıdan doğar. Metro hattı, yol, kamu tesisi, imar değişikliği, şehir büyümesi, arsa sahibine büyük kazanç sağlıyorsa, toplum bu değerden pay almalıdır. Aksi hâlde kamu herkesin parasıyla değer üretir, özel eller bu değeri toplar. Bu, şehir kılığında servet transferidir. Çok tanıdık, çok pahalı, çok sessiz bir mekanizma.

Vergi adaletinin bir başka ayağı, temel ihtiyaçlarda halkı rahatlatan seçici düzenlemelerdir. Gıda, çocuk ürünleri, eğitim malzemeleri, temel enerji kullanımı, hijyen ürünleri, toplu ulaşım ve zorunlu ihtiyaçlarda vergi yükü azaltılmalı; lüks, israfçı ve çevreye ağır maliyet yükleyen tüketimlerde daha yüksek vergi

uygulanmalıdır. Fakat bu yapılırken piyasa aktörlerinin vergi indirimini fiyatlara yansıtması sıkı biçimde izlenmelidir. Yoksa vergi indirimi halka değil, aracı kârlarına çalışabilir. Ekonomi politikası burada uyanık olmalıdır. Halk için yapılan düzenleme, piyasanın iştahına yem edilmemelidir.

Sonuç olarak Heterobilim Okulu'nun Heterodoks İktisat yaklaşımında vergi adaleti, yalnız gelir toplama tekniği değil, toplumsal sözleşmenin ahlâkî omurgasıdır. Vergi, halkın sofrasından sessizce alınan pay değil, ortak hayatı güçlendiren adil katkı olmalıdır. Dolaylı vergi yükü azaltılmalı, ücretlinin sırtındaki baskı hafifletilmeli, servet ve rant daha hakkaniyetli vergilendirilmeli, kayıt dışılıkla adil biçimde mücadele edilmeli, kamu harcamaları şeffaf ve hesap verebilir olmalıdır. Çünkü kötü vergi sistemi yoksulu daha yoksul, güçlüyü daha korunaklı kılar. İyi vergi sistemi ise toplumu birbirine bağlayan adalet damarını açar.

Filozof Kirpi: "Vergi adil değilse devlet halktan katkı değil, yoksulun sofrasından sessiz haraç toplar."

8. Kamusal Etik ve Liyakat: Ekonomik Çürümenin Kurumsal Kökü

Heterobilim Okulu'nun Heterodoks İktisat yaklaşımında ekonomi yalnız piyasa davranışlarıyla, faiz oranlarıyla, döviz hareketleriyle, üretim kapasitesiyle veya vergi düzeniyle açıklanamaz. Ekonominin derininde kurumsal ahlâk vardır. Bir ülkede kamu kurumları liyakatle işlemiyorsa, bütçe şeffaf değilse, ihaleler adil yapılmıyorsa, kararlar öngörülebilir değilse, görevler ehline değil yakına veriliyorsa, denetim mekanizmaları çalışmıyorsa, ekonomi yalnız dışsal şoklarla değil, içeriden çürür. *Kurumsal çürüme, görünmez enflasyondur; fiyat etiketinde yazmaz ama hayatın her alanını pahalılaştırır. Liyakatsiz atama, yanlış yatırım doğurur. Yanlış yatırım kamu zararına dönüşür. Kamu zararı vergi yükünü artırır. Vergi yükü halkın sofrasına iner. Sonunda birinin ehliyetsizliği, başka birinin pazar filesinden eksilen domates olur.*

Kamusal etik, ekonominin görünmeyen altyapısıdır. Yol, köprü, fabrika, okul, hastane, liman, enerji santrali, tarım desteği, sosyal yardım, kredi programı, teşvik sistemi; bunların hepsi ancak doğru kurumsal ahlâkla topluma fayda üretir. Aksi hâlde kamu politikası, halkın ortak yararına çalışan bir düzen olmaktan çıkar, belirli çevrelere kaynak aktaran bir mekanizmaya dönüşür. Ekonomik kararın ahlâkî olup olmadığını anlamak için yalnız ne kadar para harcandığına değil, paranın hangi ölçüyle, kime, ne için, hangi denetimle ve hangi sonuçla aktarıldığına bakmak gerekir. Heterobilim Okulu'nun sorusu nettir: Bu kamu harcaması toplumun hayatını mı güçlendirdi, yoksa iktidar çevresinin iştahını mı büyüttü?

Liyakat burada ana ilkedir. Liyakat yalnız diploma meselesi değildir. Görevin gerektirdiği bilgi, tecrübe, ahlâk, sorumluluk, karar kabiliyeti, kamu yararı bilinci ve hesap verme cesaretidir. Ekonomi yönetiminden belediyeye, kamu bankalarından düzenleyici kurumlara, tarım müdürlüklerinden hastane yönetimlerine kadar her yerde liyakat yoksa karar kalitesi düşer. Karar kalitesi düştüğünde kaynak israfı artar. Kaynak israfı arttığında toplumun geleceği ipotek edilir. Liyakatsiz kişi yalnız kendi makamını doldurmaz; kurumun hafızasını bozar, çalışanların moralini kırar, dürüst insanların inancını tüketir, yetenekli gençleri sistemden uzaklaştırır. Böylece ekonomi yalnız para kaybetmez, insan kapasitesi kaybeder.

Türkiye'nin ekonomik sorunlarında liyakat meselesi bu yüzden merkezîdir. Çünkü enflasyonu, üretim açığını, vergi adaletsizliğini, kamu harcamalarını, tarım krizini, şehir rantını ve genç işsizliğini konuşurken, bütün bunların arkasındaki kurumsal karar düzenini de konuşmak gerekir. Yanlış karar tesadüf değildir; çoğu zaman yanlış insanın doğru yere değil, doğru insanın yanlış biçimde dışarıda bırakılmasının sonucudur. Bir ülke en iyi beyinlerini kırıyor, dürüst uzmanlarını kenara itiyor, eleştirel akli tehdit olarak görüyor, sadakati ehliyetin önüne koyuyorsa, o ülkenin ekonomik politikaları uzun süre sağlıklı kalmaz. Çünkü kurumun akli sustuğunda piyasanın gürültüsü büyür.

Kamusal etik, kamu kaynağına emanet gözüyle bakmayı gerektirir. Kamu bütçesi kimsenin şahsî cüzdanı değildir. Kamu bankası kimsenin özel kasası değildir. Belediye arsası kimsenin ganimet alanı değildir. Teşvik sistemi siyasal yakınlık ödülü değildir. Sosyal yardım sadakat satın alma aracı değildir. Kamu ihalesi zenginleştirme protokolü değildir. Bunlar sert cümleler ama yumuşatarak konuşunca çürüme kendini reform diye tanıtır. Kamu malı halkın alın terinden, vergisinden, emeğinden, tüketiminden ve sabrından birikir. Bu yüzden kamu kaynağının yanlış kullanılması yalnız mali hata değil, toplumsal haysiyet ihlâlidir. Yoksulun ödediği dolaylı vergiyle büyüyen bütçe, şatafata veya kayırmacılığa akıyorsa, devlet kendi halkının emeğine saygısızlık ediyor demektir.

İhale düzeni kamusal etiğin en açık test alanlarından biridir. Bir ülkede ihaleler şeffaf değilse, rekabet gerçek değilse, şartnameler belli firmalara göre yazılıyorsa, maliyetler sürekli şişiyorsa, sözleşmeler kamu aleyhine değiştiriliyorsa, denetim zayıfsa, orada ekonomi piyasa adı altında ayrıcalık üretir. İhale yalnız teknik satın alma işlemi değildir; kamu kaynağının özel sektöre hangi şartlarla aktarıldığını gösteren siyasal ve ahlâkî aynadır. Heterodoks iktisat burada piyasa karşıtlığı yapmaz; tersine sahici rekabeti, şeffaflığı ve kamu yararını savunur. Çünkü kapalı kapılar ardındaki ekonomik ilişki, hem piyasayı bozar hem devleti kirletir. Kirlenmiş devlet pahalı devlettir; faturasını yine halk öder.

Şeffaflık, ekonomik güvenin ana şartıdır. Yurttaş, yatırımcı, üretici, esnaf, çiftçi ve çalışan, devletin hangi kararı neden aldığını anlayabilmelidir. Öngörülebilirlik yoksa ekonomi sürekli tedirginlik üretir. Bugün alınan karar yarın değişiyor, kural kişiye göre esniyor, kurumlar açıklama yapmak yerine belirsizlik yayıyor, veriler güven kaybediyor, denetim kurumları sessizleşiyorsa, ekonomik aktörler uzun vadeli plan yapamaz. Güvenin kaybolduğu yerde herkes kendini korumaya çalışır. Dövize kaçar, stoğa yönelir, kısa vadeli düşünür, yatırım erteleyebilir, fiyatlama davranışını sertleştirir. *Böylece kurumsal güvensizlik, ekonomik davranışa dönüşür. Güven yalnız psikolojik duygu değildir; üretim maliyetidir.*

Kamu yönetiminde hesap verebilirlik yoksa ekonomik hata sürekli tekrar eder. Yanlış proje yapılır, kimse sorumlu olmaz. Kamu zararı oluşur, dosya kaybolur. Kurum batırılır, yönetici başka makama geçer. Teşvik boşa gider, açıklama yapılmaz. Denetim raporu hazırlanır, sonuç alınmaz. Bu döngü, toplumun adalet duygusunu çürütür. Sıradan yurttaş küçük bir gecikmede ceza öderken, büyük karar hataları bedelsiz kalıyorsa, ekonomi yalnız verimsiz değil, ahlâken yaralıdır. Hesap verebilirlik, cezalandırma hırsı değildir; kamu aklının kendini düzeltme imkânıdır. Hata görünür olmazsa tekrar eder. Tekrar eden hata ise artık hata değil, yönetme biçimidir.

Kurumsal adalet, kamu personel rejiminde de belirir. Gençler, devlete veya kamu bağlantılı işlere girmek için bilgiye, emeğe, sınava, meslekî niteliğe değil de tanıdığa, referansa, siyasî yakınlığa veya kapalı ağlara ihtiyaç duyduklarını düşünüyorsa, ekonomik sistem çok derin bir güven kaybı üretir. Bu güven kaybının maliyeti büyüktür. Yetenekli insanlar ülkeyi terk eder, kurumların kalitesi düşer, vasat kendini çoğaltır, eleştiri cezalandırılır, yenilik yavaşlar. Liyakatsizlik, yalnız adaletsizlik değil, verimsizliktir. Heterobilim Okulu açısından liyakat aynı anda ahlâkî, ekonomik ve pedagojik bir ilkedir. Çocuğa çalış, öğren, üret, dürüst ol dedikten sonra kamuda sadakati ödüllendirirsen, eğitim sisteminin ahlâkî sözleşmesini de bozarsın.

Kamusal etik, sosyal yardımların ve destek politikalarının da temelidir. Destekler ihtiyaç temelli, şeffaf, insan onurunu koruyan ve siyasal sadakate kapalı olmalıdır. Yoksulluğu yöneten değil, yoksulluğu azaltan bir sistem kurulmalıdır. Eğer sosyal yardım, yurttaşı güçlendirmek yerine bağımlı, suskun ve minnet altında tutuyorsa, kamu politikası rahmet değil, kontrol üretir. Aynı şekilde tarımsal destekler, sanayi teşvikleri, kredi kolaylıkları ve vergi avantajları da açık ölçütlere bağlanmalıdır. "Kim aldı, neden aldı, ne üretti, hangi sonuç doğdu?" sorusu her destek için sorulmalıdır. Praksiyomik denetim budur. Kamu kaynağı niyetle değil, sonuçla savunulur.

Heterobilim Okulu'nun Heterodoks İktisat yaklaşımında ekonomik onarım, yalnız doğru para ve maliye politikasıyla olmaz. Kurumların ahlâkî tamiri gerekir. Veri güvenliği gerekir. Bağımsız denetim gerekir. Kamu ihalesinde açıklık gerekir. Atamalarda liyakat gerekir. Bütçede halk önceliği gerekir. Düzenleyici kurumlarda uzmanlık gerekir. Belediyelerde hesap verebilirlik gerekir. Kamu bankalarında görev zararı üreten keyfi kredi dağıtımına karşı ciddi denetim gerekir. Kamu özel işbirliği modellerinde toplumsal maliyetin açıkça görülmesi gerekir. Bunlar teknik ayrıntı değildir; ekonominin sinir sistemidir. Sinir sistemi bozursa beden yanlış tepki verir.

Sonuç olarak kamusal etik ve liyakat, Heterobilim Okulu'nun Heterodoks İktisat yaklaşımında ekonomik istikrarın ahlâkî altyapısıdır. Liyakatsiz kurum pahalıdır, şeffaf olmayan bütçe zehirlidir, hesap vermeyen yönetim halkın geleceğini tüketir. Ekonomi yalnız piyasanın değil, kurumların da ürünüdür. Kurumlar çürürse para politikası yorular, vergi sistemi sertleşir, üretim zayıflar, gençler umutsuzlaşır, halk devlete güvenini kaybeder. Bu yüzden Türkiye'nin ekonomik onarımı önce şu çıplak hükümle başlamalıdır: Kamu, halkın ortak emaneti olarak yeniden kurulmalıdır.

Filozof Kirpi: "Liyakat yoksa ekonomi yalnız yanlış yönetilmez; halkın emeği, ehliyesiz ellerde sessizce israf edilir."

9. BÖLÜŞÜM ADALETİ: MİLLÎ GELİR HALKA YANSIMYORSA BÜYÜME PROPAGANDADIR

Heterobilim Okulu'nun Heterodoks İktisat yaklaşımında bölüşüm adaleti, ekonominin en çıplak hakikat testidir. Çünkü bir ülkenin ne kadar büyüdüğü kadar, bu büyümenin kimin hayatına değdiği de önemlidir. Hatta daha sert söyleyelim: Büyüme halka yansımıyorsa, yalnız yukarıda biriken servet, aşağıda büyüyen sabır ve ortada dolaşan propaganda vardır. Ekonomi yönetimleri büyüme rakamlarını sever; grafikler yükselir, tablolar parlar, sunumlar hazırlanır, cümleler makyajlanır. Fakat pazara çıkan emekli bunu hissetmiyorsa, işçi ayın ortasında kart borcuna gömülüyorsa, genç ev kuramıyorsa, kiracı sürekli yerinden edilme korkusuyla yaşıyorsa, çiftçi üretimden kopuyorsa, küçük esnaf siftahsız kapatıyorsa, o büyüme toplumun büyümesi değildir. O, dar bir çevrenin genişlemesidir.

Bölüşüm adaleti, yalnız gelir dağılımı tablosu değildir; toplumun ahlâkî dolaşım sistemidir. Bir ülkede üretilen değer emeğe, üreticiye, kamu hizmetlerine, eğitime, sağlığa, barınmaya, çocuklara, yaşlılara ve gelecek yatırımlarına dönmüyorsa, ekonomik damarlar tıkanmış demektir. Servet yukarıda yoğunlaşır, aşağıda borç ve geçim sıkıntısı birikir. Bu tıkanıklık yalnız yoksulluk üretmez; öfke, güvensizlik, sınıfsal kopuş, siyasal sinizm ve toplumsal yorgunluk üretir. İnsanlar çalışarak yükseleceklerine inanmazsa, hukuk yoluyla haklarını koruyacaklarına inanmazsa, vergilerinin kamu yararına harcandığına inanmazsa, toplumun ortak kader duygusu dağılır. Bölüşüm adaletsizliği, sadece ekonomik değil, siyasal ve ahlâkî bir parçalanmadır.

Türkiye'de büyüme ile refah arasındaki bağın sık sık kopması, bölüşüm meselesini merkeze almadan hiçbir ekonomi programının sahici olamayacağını gösterir. Büyüme rakamı pozitif olabilir, ama ücretlerin millî gelirden aldığı pay azalabilir. Şirket kârları artabilir, ama emekçi alım gücünü kaybedebilir. Kamu yatırımı büyüyebilir, ama eğitim ve sağlıkta eşitsizlik derinleşebilir. İnşaat canlanabilir, ama dar gelirli insan ev alamaz hâle gelebilir. Bankacılık sistemi kâr açıklayabilir, ama hane halkı kredi kartı borcuyla nefes almaya çalışabilir. Praksiyomik soru burada bellidir: Büyüme kimin hayatında iyileşme üretti? Eğer cevap dar bir sınıf, belirli sektörler, rant alanları ve ayrıcalıklı çevreler ise, buna toplumsal refah denemez.

Bölüşüm adaletinin ilk ayağı, emeğin millî gelirden aldığı payın güçlendirilmesidir. Emek yalnız üretim sürecine katılan bir faktör değil, toplumun omurgasıdır. İşçi, memur, öğretmen, hemşire, teknisyen, şoför, tarım emekçisi, hizmet sektörü çalışanı, kargo işçisi, güvenlik görevlisi, fabrika işçisi, yazılımcı, bakım emeği

veren kadın, küçük atölyede çalışan usta, hepsi ekonominin görünür veya görünmez yükünü taşır. Bu insanların geliri sürekli baskılanırken, servet ve kâr belirli alanlarda yoğunlaşıyorsa, sistem emeği yalnızca maliyet olarak görüyor demektir. Haysiyet ekonomisi burada devreye girer: Emek, maliyet değil, insan ömrüdür. İnsan ömrünü ucuzlatan büyüme, etik bakımdan sakattır.

İkinci ayak, sosyal devletin yeniden ciddiye alınmasıdır. Bölüşüm adaleti yalnız ücretle sağlanmaz; kamusal hizmetlerin niteliğiyle de sağlanır. Ücretsiz ve nitelikli eğitim, erişilebilir sağlık, güvenli barınma, okul yemeği, kamusal kreş, yaşlı bakım desteği, engelli erişimi, işsizlik güvencesi, sosyal konut, temiz ulaşım ve temel ihtiyaçlarda kamusal koruma, gelir dağılımını fiilen düzeltir. Çünkü yoksul insanın cebinden çıkması gerekmeyen her zorunlu harcama, onun hayatını biraz daha nefes alabilir kılar. Sosyal devlet, yoksulu minnet altında tutan bir yardım makinesi değil, yurttaşın haysiyetini koruyan ortak güvenlik ağı olmalıdır.

Üçüncü ayak, servet ve rantın toplumsal sorumluluğa bağlanmasıdır. Bölüşüm adaletsizliği yalnız düşük ücretlerden doğmaz; servetin kuşaklar arasında ve toplumsal sınıflar içinde nasıl biriktiğinden de doğar. Miras, arsa rantı, imar artışı, finansal kazanç, büyük mülkiyet yoğunlaşması, kamu kararlarıyla değerlendirilen varlıklar, ekonomide sessiz ama güçlü eşitsizlik motorlarıdır. Bir genç sıfırdan hayata borçla başlarken, bir başkası mirasla, mülkle, ilişkilerle ve güvenli sermayeyle başlıyorsa, fırsat eşitliği masalı erkenden bozulur. Heterodoks bölüşüm anlayışı serveti düşman ilan etmez; fakat serveti toplumsal sorumluluktan muaf tutmaz. Toplumun ürettiği değer, yalnız mülk sahiplerinin kasasında kapanamaz.

Dördüncü ayak, bölgesel bölüşüm adaletidir. Türkiye’de refah coğrafi olarak da eşitsiz dağılır. Bazı şehirler yatırım, nitelikli eğitim, sağlık, ulaşım, kültür ve istihdam açısından daha avantajlıdır; bazı bölgeler ise gençlerini göçe verir, üretim kapasitesini kaybeder, kamu hizmetlerinde geride kalır. Bu, yalnız bölgesel kalkınma sorunu değildir; adalet meselesidir. Bir çocuğun geleceği doğduğu ilçeye, okulunun niteliğine, ailesinin gelirine ve çevresindeki ekonomik imkânlarla göre sert biçimde belirleniyorsa, ülke ortak kader değil, parçalı talihler üretir. Bölüşüm adaleti, coğrafyanın kader olmaktan çıkarılmasıdır.

Beşinci ayak, enflasyonun bölüşüm etkisini açıkça görmektir. Enflasyon herkesin cebini aynı biçimde yakmaz. Geliri sabit olan, ücretli çalışan, emekli, kiracı, küçük esnaf, borçlu ve düşük gelirli aile enflasyonu daha ağır yaşar. Varlık sahibi olan, fiyatlama gücü bulunan, döviz veya gayrimenkul tutabilen, maliyetini başkasına aktarabilen kesimler daha korunaklıdır. Bu yüzden enflasyon yalnız fiyat sorunu değil, servet transferi mekanizmasıdır. Fiyatlar yükselirken bazıları korunur, bazıları çıplak kalır. Heterodoks bölüşüm politikası, enflasyonla mücadeleyi yalnız para politikası meselesi olarak değil, halkın alım gücünü, kira güvenliğini, gıda erişimini ve ücret korumasını içeren bir adalet meselesi olarak ele almalıdır.

Altıncı ayak, kadın emeğinin ve bakım yükünün bölüşüm meselesine dahil edilmesidir. Ev içi bakım, çocuk büyütme, yaşlıya bakma, hastayı taşıma, duygusal emeği üstlenme, çoğu zaman ekonomik hesaplarda görünmez. Fakat toplum bu görünmez emek sayesinde ayakta durur. Kadınların işgücüne katılımı, güvenceli istihdamı, ücret eşitliği, kreş desteği, bakım hizmetlerinin kamusallaştırılması ve ev içi yükün toplumsal olarak paylaşılması, bölüşüm adaletinin ayrılmaz parçasıdır. Bakım emeği görünmez kaldığında, ekonomi eksik hesap yapar; eksik hesabın bedelini kadınlar, çocuklar ve yaşlılar öder.

Yedinci ayak, borç düzeninin bölüşüm etkisini sorgulamaktır. Dar gelirli insanlar hayatlarını kredi kartı, ihtiyaç kredisi, taksit, erteleme ve yeniden borçlanma üzerinden sürdürüyorsa, bu bir refah göstergesi değil, bölüşüm bozukluğunun alarmıdır. Gelir yetmediği için borçlanan insan, gelecekteki emeğini bugünün açığını kapatmak için ipotek eder. Bu durumda finans sistemi, geçim krizinden kâr üreten bir ara düzeneğe dönüşebilir. Bölüşüm adaleti, insanları sürekli borçla yaşamak zorunda bırakmayan bir gelir ve kamusal hizmet düzeni kurmayı gerektirir. Borçla dönen hayat, sağlam ekonomi değil, ertelenmiş çöküştür.

Sonuç olarak Heterobilim Okulu'nun Heterodoks İktisat yaklaşımında bölüşüm adaleti, ekonominin vicdan sınavıdır. Üretim elbette gereklidir, büyüme elbette önemlidir, yatırım elbette değerlidir; fakat bütün bunlar halkın hayatını genişletmiyorsa, emekçinin payını artırmıyorsa, çocukların geleceğini güçlendirmiyorsa, bölgesel eşitsizlikleri azaltmıyorsa, kırılganları korumuyorsa, yalnız yukarıda biriken bir hareketlilikten ibaret kalır. Ekonominin başarısı, yalnız toplam üretimde değil, ortak hayatın nasıl paylaşıldığında görünür.

Filozof Kirpi: "Büyüme halkın sofrasına inmiyorsa, ekonomi değil, imtiyaz sahiplerinin şişen gölgesi büyüyordur."

10. DAYANIKLI TOPLUM EKONOMİSİ: KRİZLERE, AFETLERE VE GELECEK ŞOKLARINA KARŞI HAYSİYETLİ DİRENÇ

Heterobilim Okulu'nun Heterodoks İktisat yaklaşımında dayanıklı toplum ekonomisi, Türkiye için artık lüks bir tercih değil, varoluşsal zorunluluktur. Çünkü Türkiye yalnız enflasyonla, işsizlikle, kur baskısıyla, gelir adaletsizliğiyle veya üretim kırılganlığıyla uğraşmıyor; benzer şekilde deprem, iklim krizi, gıda güvencesi, enerji bağımlılığı, şehir rantı, genç göçü, kurumsal güvensizlik ve toplumsal yorgunluk gibi birbirleriyle bağlı büyük şok alanlarıyla yaşıyor. Böyle bir ülkede ekonomi, yalnız normal zamanların hesabıyla kurulamaz. Normal zaman masalı çoktan yıkıldı. Artık mesele, toplumun kriz geldiğinde ne kadar çabuk çöktüğü, kimin daha fazla ezildiği, hangi kurumların ayakta kaldığı, hangi ailelerin ilk darbeye dağıldığı ve hangi hayatların görünmez biçimde feda edildiğidir. Dayanıklılık, yalnız betonun sağlamlığı değil, toplumun haysiyetli biçimde ayakta kalma kapasitesidir.

Türkiye'nin ekonomik düzeni uzun süre krizleri yönetilebilir geçici arızalar gibi görmeye alıştı. Kur yükselir, halk kemer sıkar. Enflasyon artar, ücretli sabreder. Deprem olur, toplum bağışla seferber edilir. Tarım krizi yaşanır, ithalatla günü kurtarma yoluna gidilir. Gençler umutsuzlaşır, aileler kendi imkânlarıyla onları ayakta tutmaya çalışır. İşsizlik artar, insanlar kayıt dışı ve güvencesiz işlere razı olur. Bu modelin görünmeyen sigortası halkın sabrıdır. Fakat halkın sabrı sonsuz kaynak değildir. Heterobilim Okulu burada sert biçimde şunu söyler: Kötü yönetimin tamponu halkın dayanıklılığı olamaz. Dayanıklılık, insanların sürekli acıya alıştırmaması değil, kurumların krizi halkın sırtına yıkmadan yönetebilmesidir.

Dayanıklı toplum ekonomisinin ilk ayağı, afetlere karşı ekonomik hazırlıktır. Deprem ülkesi olan bir yerde ekonomi politikası depremi yalnız imar, mühendislik veya afet yönetimi meselesi sayamaz. Deprem, bütçe meselesidir, konut meselesidir, sigorta meselesidir, kent planlaması meselesidir, yoksulluk meselesidir, işgücü meselesidir, tedarik zinciri meselesidir, psikolojik toparlanma meselesidir. Güvensiz konutta yaşayan yoksul aile ile sağlam yapıda oturan varlıklı aile aynı afete maruz kalmaz; biri doğrudan ölüm ve yıkım riskiyle, diğeri daha yönetilebilir hasarla karşılaşır. Bu yüzden afet adaleti, sınıfsal bir meseledir. Dayanıklı ekonomi, riskli yapı stokunu dönüştürürken rantı değil insan hayatını merkeze alır. Kentsel dönüşüm, mülk sahiplerini ve müteahhitleri zenginleştiren bir arsa oyunu değil, halkın can güvenliği programı olmalıdır.

İkinci ayak, gıda dayanıklılığıdır. Gıda meselesi, yalnız enflasyon sepetindeki kalem değildir; ülkenin bağımsız yaşama kapasitesidir. Çiftçi üretimden koparsa, su kaynakları yanlış kullanılırsa, toprak verimsizleşirse, girdi maliyetleri ithalata bağımlı kalırsa, köy genç nüfusunu kaybederse, şehirdeki market rafı da güvende değildir. Bir ülkenin sofrası ithalat kolaylığıyla uzun süre korunamaz. Dayanıklı toplum ekonomisi, tarımı stratejik alan olarak kurar: planlı üretim, yerli tohum kapasitesi, su yönetimi, bölgesel ürün haritaları, kooperatifleşme, üreticiye makul gelir, tüketiciye adil fiyat, yerel depolama, soğuk zincir ve gıda israfını azaltan sistemler. Gıda dayanıklılığı olmadan sosyal barış da kırılganlaşır. Çünkü açlık, yalnız mideyi değil, toplumsal sınırları da bozar.

Üçüncü ayak, enerji dayanıklılığıdır. Enerji ithalatına bağımlı bir ekonomide kur şoku yalnız finans piyasasında kalmaz; faturaya, üretim maliyetine, ulaşıma, gıdaya, sanayiye, hanenin ısınmasına ve bütçe açığına kadar iner. Dayanıklı ekonomi, enerji verimliliğini millî güvenlik meselesi gibi görmelidir. Bina yalıtımı, yerli yenilenebilir enerji ekipmanları, güneş ve rüzgâr yatırımları, tarımsal sulamada verimli sistemler, sanayide enerji tasarrufu, yerel enerji kooperatifleri, kamu binalarında tasarruf programları, şehir ulaşımında temiz ve ucuz toplu taşıma bu yaklaşımın parçalarıdır. Enerji dayanıklılığı, yalnız daha fazla üretmek değil, daha az israf etmek ve daha akıllı tüketmektir. İsraf edilen enerji, dışarıya ödenen fatura ve içeride yitirilen haysiyettir.

Dördüncü ayak, hane halkı dayanıklılığıdır. Ekonomik krizler önce aile bütçesini vurur. Kira, gıda, fatura, okul masrafı, sağlık gideri ve borç ödemesi aynı haneye yığıldığında aile içi gerilim artar, çocukların gelişimi etkilenir, gençlerin eğitimi aksar, yaşlıların bakımı zorlaşır. Heterodoks iktisat, hane halkını yalnız tüketim birimi olarak göremez. Hane, toplumun en küçük ekonomik sinir merkezidir. Bu nedenle asgarî gelir güvencesi, işsizlik koruması, okul yemeği, kamusal kreş, sosyal konut, temel enerji desteği, borç yapılandırma adaleti ve sağlık hizmetine erişim, dayanıklı toplum ekonomisinin temel araçlarıdır. Aile sürekli borçla ayakta duruyorsa, toplum dayanıklı değil, ertelenmiş kırılma içinde yaşıyor demektir.

Beşinci ayak, gençlik dayanıklılığıdır. Gençler yalnız işgücü değil, ülkenin gelecek metabolizmasıdır. Bir genç, eğitimine rağmen iş bulamıyorsa, bulduğu iş haysiyetli değilse, ev kuramıyorsa, liyakate inanmıyorsa, ülkesinde gelecek göremiyorsa, ekonomi uzun vadeli damarını kaybediyor demektir. Gençlerin umutsuzluğu yalnız psikolojik sorun değildir; üretim, yenilik, vergi tabanı, sosyal güvenlik, aile yapısı ve siyasal istikrar açısından büyük maliyettir. Dayanıklı ekonomi, gençleri sınav, borç, işsizlik ve göç kısılcısından çıkaracak programlar kurmalıdır: nitelikli meslekî eğitim, üretimle bağlantılı üniversite modelleri, genç girişim destekleri, bölgesel istihdam havzaları, uygun konut, kültürel erişim ve liyakat güvencesi. Gençler ülkede kalmayı fedakârlık gibi değil, imkân gibi görmelidir.

Altıncı ayak, kurumsal dayanıklılıktır. Kriz anında hangi kurum ayakta kalıyor? Veri güvenilir mi? Belediye hızlı davranıyor mu? Merkezî yönetim yerelle işbirliği yapıyor mu? Kamu bankaları üretimi destekleyebiliyor mu? Sosyal yardım sistemi hızlı ve onurlu çalışıyor mu? Sağlık sistemi yükü kaldırıyor mu? Eğitim sistemi afet ve kriz anlarında çocukları yalnız bırakıyor mu? Kurumlar liyakatle kurulmamışsa, kriz zamanında dekorları düşer. Dayanıklı toplum ekonomisi, kamu kurumlarını sadakatle değil ehliyetle, gösterişle değil hazırlıkla, merkezî kibirle değil yerel akılla güçlendirir. Çünkü kriz gelince propaganda çalışmaz; kurum çalışır ya da halk enkaz altında bekler.

Yedinci ayak, toplumsal dayanışmanın kurumsallaştırılmasıdır. Türkiye’de toplum kriz anlarında büyük dayanışma refleksi gösterebilir; fakat bu refleks sürekli gönüllülüğe, bağışa, aileye ve mahalleye bırakılırsa sistem kendi sorumluluğunu topluma yıkar. Dayanışma değerlidir, fakat kamu politikasının yerine geçmemelidir. Heterobilim Okulu’nun yaklaşımı burada nettir: Merhamet kurumsallaşmadığında yorgun düşer. Afet fonları, yerel dayanışma ağları, kooperatifler, sosyal marketler, okul beslenme programları, mahalle sağlık birimleri, yaşlı destek sistemleri ve kriz dönemlerinde hızlı gelir koruma mekanizmaları kalıcı biçimde kurulmalıdır. Toplumun iyiliği rastlantıya bırakılmaz.

Sekizinci ayak, psikolojik ve ahlâkî dayanıklılıktır. Ekonomi yalnız cüzdanı değil, insanın iç iklimini de etkiler. Sürekli geçim korkusu yaşayan toplumda öfke, sinizm, apati, güvensizlik ve birbirine tahammülsüzlük artar. İnsanlar kendi derdine gömülür, başkasının acısına körleşir, kamu fikri zayıflar. Bu yüzden dayanıklı ekonomi, yalnız maddî tamponlar değil, güven duygusu üretmelidir. Hukuk güvenliği, öngörülebilir kurumlar, adil bölüşüm, şeffaf yönetim ve insana saygılı kamu hizmeti toplumsal sinir sistemini yatıştırır. Ekonomik istikrar yalnız fiyat istikrarı değildir; insanın sabah uyandığında hayatının tamamen savrulmayacağına inanabilmesidir.

Sonuç olarak Heterobilim Okulu'nun Heterodoks İktisat yaklaşımında dayanıklı toplum ekonomisi, Türkiye'nin gelecek programıdır. Ranttan üretime, israftan berekete, kırılğınlıktan rahmete, borçtan haysiyete, merkezî kibirden yerel akla, kısa vadeli büyümeden uzun vadeli toplumsal güvenliğe geçiştir. Krizleri halkın sabrına havale eden ekonomi bitmiştir; bitmelidir. Yeni ekonomi, çocuğun beslenme çantasını, çiftçinin toprağını, işçinin ücretini, gencin umudunu, yaşlının ilacını, şehrin güvenliğini, kurumun liyakatini ve toplumun ortak nefesini birlikte korumalıdır.

Filozof Kirpi: "Dayanıklı ekonomi, kriz geldiğinde halkı sabra çağırın değil, kriz gelmeden halkın haysiyetini güvenceye alan ekonomidir."